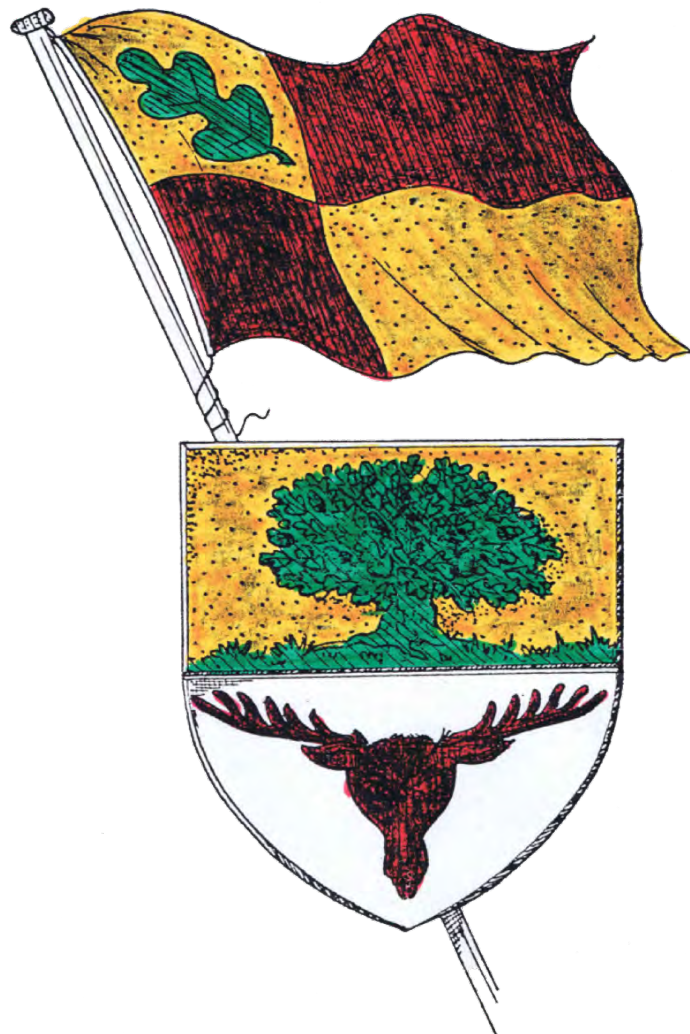

Sint-Agathatsjerke yn Aldegea

1 fan de 13 doarpen fan Drachten Smellingerlân

Inhoudsopgave

Sint-Agathatsjerke	3
Bouw & Verbouwingen	4
Interieur	7
Orgel	10
Gebrandschilderde ramen.....	12
Toren.....	14
Klokken	15
Oudste klok	15
Verloren gegane klok	16
Jongste klok.....	16
Uurwerk.....	17
Gevangenenkluister	18
Dood en begraven.....	19
Sarcofagen.....	19
Grafzerken in de kerk.....	22
Grafzerken in de consistoriekamer en opslag.....	26
Grafzerk in toren	28
Rouwborden.....	29
Kerkhof.....	31
Historische graven	32
Urnenmuur	33
Stilberne bern.....	33
Pastors & Predikanten	35
Poëzie	37
Aldegeaster Toer en Tsjerke.....	37
De Aldegeaster tsjerkebeammen.....	38
De âlde toer	39
O FROU it is jo oan te sjen	40
Sterke tsjerke	42
Us âlde toer.....	43
Tekeningen & Schilderijen	44
Haringa, Durkje	44
Huizen, P. van.....	45
Planting, Jan	46
Schoppert, P.	48
Spahr van der Hoek, J.J.	48
Staveren, A. van	49
Onbekend	49
Colofon	53
Bronnen.....	53
Geraadpleegde literatuur	53
Geraadpleegde websites	53
Disclaimer Copyright©	53
Foto verantwoording	54
Realisatie & Samenstelling	54

Sint-Agathatsjerke

Locatie: Buorren 1 | **Rijksmonument:** 33989

Foto Wieger Paulus 2014

Deze voormalige Nederlands Hervormde kerk is het oudste monument van de gemeente Smallingerland. Vroeger werd een kerk vaak gesticht vanuit een klooster. Het klooster Smelne¹ in Smalle Ee is verantwoordelijk voor de nodige veranderingen binnen de gemeente Smallingerland. Het werd waarschijnlijk voor 1250 gesticht en waarschijnlijk zijn de kerken van Drachten, Kortehebben, Boornbergum, Opeinde en Nijega van hieruit gesticht. Maar de kerk van Oudega is van ver voor de datering van het klooster en daarmee ook vanuit een andere gemeenschap gesticht.

De kerk is gebouwd rond 1090 en gewijd aan de heilige Agatha², een in de derde eeuw levende Siciliaanse martelares, aan haar werd toegeschreven dat zij beschermde tegen brand en bliksem. Haar feestdag wordt gevierd op 5 februari. De heilige werd als speciale beschermer aangeroepen in tijden van nood.

De bouwgeschiedenis laat zich duidelijk aflezen uit het metselwerk en vertelt een boeiend verhaal over de ontwikkeling van de kerkelijke bouwkunst in Fryslân. Vooral de noordzijde toont in schip, toren en koor duidelijk de opeenvolging van bouwperiodes door de verschillen in het bouw materiaal. Het muurwerk van alle drie delen bestaat, voor het blote oog, in hoofdzaak uit tufsteen. In het gebouw zijn in het schip, de toren en het koor drie bouwperiodes te onderscheiden.

Het schip is vanuit architectonisch oogpunt het meest interessant. De muren vertonen een horizontale indeling in twee zones. In de bovenste zone, die geheel vlak is en iets inspringt, zitten in de noordelijke gevel kleine romaanse vensters in oorspronkelijke vorm maar in de zuidgevel zijn ze niet meer aanwezig. De vensterzone is bij de restauratie in 1921 afgesloten door een rondboogfries. De benedenzone is verlevendigd door een reeks van spaarvelden.

¹ Het terrein van het verdwenen klooster *Smelne* is te vinden bij de Kleasterkampen in het verlengde van de Mûntseleane in Smalle Ee. Fietsknooppunt 64 bevindt zich precies bij dit veldje.

² De heilige **Agatha van Sicilië**, ook wel **Agaat** of **Agathe**, Catania ° 225 aldaar † 5 februari 251 is een door de Katholieke Kerk heilig verklaarde martelares. Ze stierf in de christenvervolgingen ten tijde van keizer Decius. De heilige Agatha is een van de bekendste heiligen in Europa; haar naam staat samen met, onder anderen, de heilige Agnes, de heilige Cecilia en de heilige Lucia in de oudste katholieke lijst van heiligen. De naam Agatha is Grieks: *ἀγαθος* (*agathos*) betekent *de goede*.

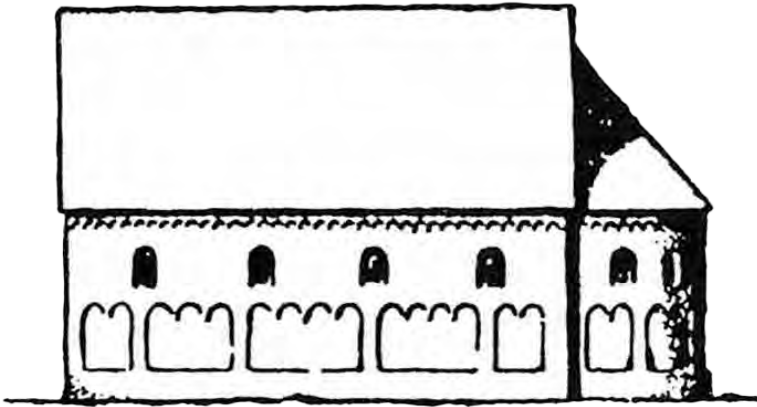
In de kerk vinden regelmatig nog erediensten plaats van de Protestantse Gemeente Oudega, maar ook vinden er culturele activiteiten plaats.

In het kader van *Tsjerkepaad* is de kerk iedere zaterdag tussen 13.30 en 16.30 uur te bezichtigen in de maanden juli en augustus, soms gecombineerd met een activiteit.

Na de komst van de missionarissen in Noord-Nederland zorgden oorlogen en Vikingaanvallen er voor dat veel van de kersteningarbeid in eerdere eeuwen teloor ging. Na 950 zette het bisdom Utrecht zich in voor een restauratie van de christelijke kerk in het hele Friese gebied. Gevolg was dat er een fijnmazig net van parochies ontstond, elk met een eigen zielzorger. Om dat te bereiken werd er samengewerkt met de lokale elite. Een 8-tal boerderijen werd verplicht een kerk te bouwen en de zielzorger te onderhouden. Toen kreeg Oudega ook haar kerk. Het dorp zal een grote collectieve inspanning hebben moeten leveren om de bouw te realiseren. Fundamenten werden aangelegd, tufsteen moest worden aangevoerd, een bouwmeester moest aangezocht worden. Dit alles zal een proces van jaren geweest zijn. De dorpsbewoners maakte echter op deze manier hun geloof concreet.

De plek waar het kerkgebouw geplaatst moest worden was niet een willekeurige. Sinds 800 schreef Karel de Grote voor dat gestorvenen niet meer thuis, maar op een centrale plek begraven moesten worden. Lijkverbranding werd verboden en de gestorvenen moesten met de voeten naar het oosten en het hoofd naar het westen begraven worden, zo konden ze bij de wederopstanding recht overeind komend naar het oosten kijken, waar Christus op de jongste dag zou verschijnen. Het is dan ook mogelijk dat het grafveld rond die tijd ontstaan is op de locatie waar men enige eeuwen later het kerkgebouw bouwde. De begraafplaats is dus aanmerkelijk ouder dan het kerkgebouw.

Bouw & Verbouwingen

Tekening van de oorspronkelijke kerk

Omstreeks **1090** werd het Romaanse schip van de kerk gebouwd³, zonder toren en met een half ronde apsis⁴ aan de oostkant, oorspronkelijk voorzien van rieten dak. Hoog in de muur de kleine Romaanse ramen: hoog vanwege de veiligheid; klein vanwege de temperatuur, omdat de ramen aanvankelijk geen glas bevatten.

De muren van het schip zijn versierd met spaarvelden, ± 1 meter dik en geheel uit tufsteen⁵ opgetrokken; een zeer kostbaar bouw materiaal dat met grote ruwe brokken per schip uit de mijnen van Andernach uit het Eifelgebergte in Duitsland werd aangevoerd en via Deventer en hier ter plaatse in blokken werd gezaagd.

De fundering van het schip en de toren bestaat uit zwerfkeien.

Bij de bouw van de kerk was de ingang aan de westzijde; nadat de toren er ongeveer 50 jaar later tegenaan gebouwd werd bleef de ingang tot de kerk aan de westzijde, nu via de toren.

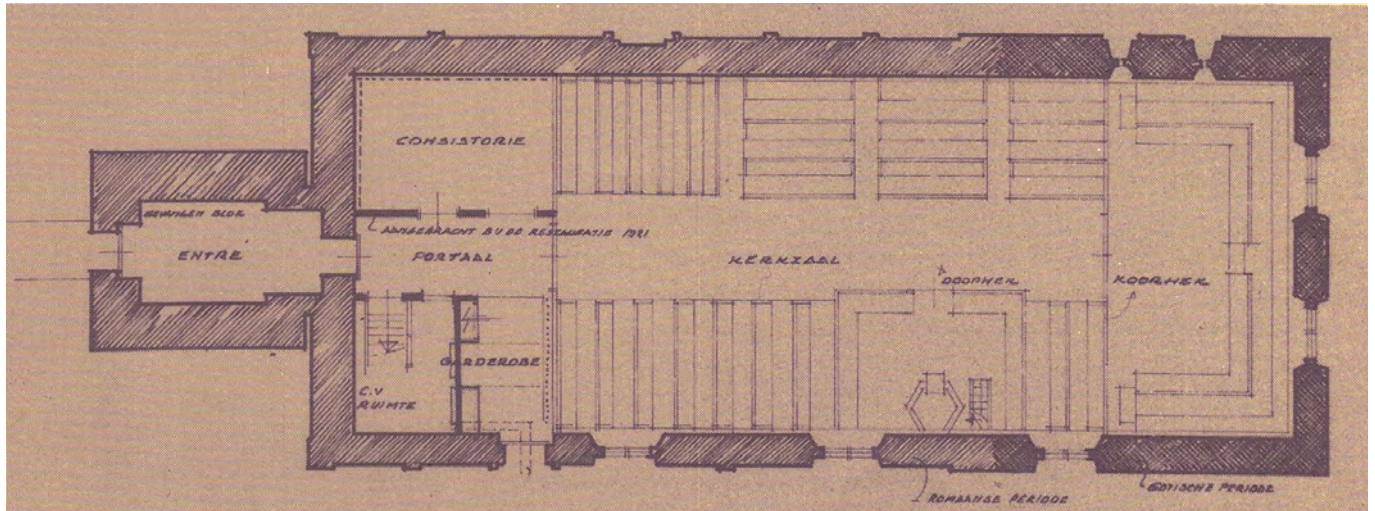
Rond de **14^e eeuw** is het ronde koor afgebroken en verlengd met een rechthoekige uitbreiding. Men gebruikte toen rode bakstenen. Na de 12^e eeuw was het bakken van klei tot baksteen⁶ reeds zo algemeen dat na 1200 geen tufsteen meer gebruikt werd. Nog steeds wordt dit *it rounen* genoemd.

³ De kerk bestaat uit een schip en een koor. Het koor is het ronde gedeelte van de kerk. Het koor was destijds altijd aan de oostzijde en de toren aan de westzijde.

⁴ *It Rounen*, halfronde uitbouw in kerken, plek voor de priester.

⁵ *Tufsteen*, *tuf* of *tuffiet* Fries: douwestien is een sedimentair gesteente van door een vulkaan uitgestoten materiaal. Het kan bestaan uit verschillende componenten, maar het bindende materiaal is vulkanische as.

⁶ *Kloostermop*, ook wel *kloosterstenen* of *monniksstenen* of âlde friezen genoemd, zijn middeleeuwse bakstenen. Ze waren veel groter dan de huidige bakstenen en werden vooral gebruikt in kloosters, kerken en kastelen. Ofschoon het niet met zekerheid vastgesteld kan worden, is de heersende opvatting dat kloosterorden aan de bakermat van de baksteenfabricage stonden, hetgeen blijkt uit de naam. Echter, ook bakstenen die niet door monniken gebakken waren, werden in de volksmond zo genoemd. Sommige huizen werden ook uit kloostermoppen opgetrokken, maar, omdat deze erg duur waren, werden de huizen in die tijd meestal van hout gebouwd.

Tekening uit Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega; R. Kijlstra, arc. b.n.a., Beetsterzwaag, februari 1980

In de **15^e en 16^e eeuw** hebben er grote restauraties plaatsgevonden en de kerk veranderde van uiterlijk. Enkele kleine Romaanse rondboogvensters bleven bestaan maar aan de noordkant kwamen twee kleine Gotische ramen en aan de oostkant een groot Gotisch raam, een detail is nog zichtbaar in het metselwerk. De noordkant van de kerk is altijd de aanzichtzijde geweest, daarom heeft men toen dat muurdeel aan de noordkant afgedekt met tufsteen, waarschijnlijk van het vrij gekomen materiaal bij de afbraak van *it rounen*.

De ingang via de toren verviel en maakte plaats voor twee nieuwe toegangen. Eén in de noordzijde, en één in de zuidgevel. De toegang tussen de kerkzaal werd afgedicht.

De beide zijingangen hadden bij de kerken in die periode een liturgische en symbolische betekenis: de donkere noordelijk ingang werd gerelateerd met duisternis en kwaad; de zuidelijke ingang met licht en blijde gebeurtenissen. Maar ook was regel dat vrouwen via de noordingang naar binnen gingen en aan de noordzijde plaatsnamen en de mannen via de zuidingang. Wat de reden is geweest is onbekend maar in Oudega zaten de mannen aan de noordzijde en de vrouwen aan de zuidzijde!

Naast de voormalige noordingang vindt men nog het dichtgemetselde zogenaamde *Noormannenpoortje*⁷. Deze noordingang is reeds vroeg dichtgemetseld en het kerkhof is in de loop der tijden aanzienlijk opgehoogd zodat de oorspronkelijke drempel onder de opgehoogde aarde verdwenen is en de oude toegangsdeur dus kleiner lijkt.

In **1599** zijn de muren verlaagd waardoor de frieslijsten uit de Romaanse en Gotische periode verdwenen. Een nieuwe kap kwam op het dak, het riet en stro werd vervangen door pannen. De jaarkers 1597 aan de zuidzijde herinneren hieraan.

In **1717** vond er weer een grote restauratie plaats. De toenmalige grietman Aulus van Haersma, gehuwd met de vermogende Anna van Scheltinga, nam het initiatief tot deze verbouwing. Hij heeft de voltooiing van het werk niet meer meegemaakt want hij overleed in februari 1717. Volgens het *Kercke Reecken Boeck van Smallingerland* is de kerk van binnen vertimmerd voor een bedrag van 624 caroli gulden en is het buitenwerk opgeknapt voor 110 caroli gulden. In de noordgevel kwamen twee, in de oostgevel één en in de zuidgevel drie nieuwe rondboogvensters, welke gedicht werden met gebrandschilderde ramen.

⁷ Het *Noormannenpoortje* of de *Noormannendeur* is de poort van ongeveer anderhalve meter hoogte aan de noordzijde van een kerkgebouw, die veel voorkomt bij middeleeuwse kerken in Nederland als in Noord-Duitsland en Engeland. Het verhaal van de Noormannenpoortjes is een moderne sage. Negentiende-eeuwse geleerden beweerden uit de overlevering gehoord te hebben dat deze poorten in opdracht van de Noormannen waren aangebracht. Deskundigen wezen er bij herhaling op dat deze poorten uit een latere periode dateren en vermoedelijk vanuit de katholieke liturgie zijn ontstaan. Het verhaal knoopt aan bij een middeleeuwse sage die de oorsprong van de Friese vrijheid moest verklaren. Volgens de *Zeventien Keuren* uit de 12^e eeuw waren de Friezen ooit door Karel de Grote bevrijd uit de overheersing door de heidense Noormannen en door Willibrord opnieuw tot het christendom gebracht. Ze hadden de Noormannen een *tribuut* moeten betalen dat bestond uit klinkende munt. Een latere toevoeging stelt dat alle Friezen als teken van hun slavernij een wilgentenen strop om de hals moesten dragen, zodat de Noormannen hen bij verzet direct konden ophangen. De sage werd aanvankelijk toegeschreven aan de Deense koning Gudfred † 810, daarna aan Godfried Haraldson junior † 885 en ten slotte aan Radboud, die in dit verband eveneens koning van Denemarken werd genoemd. In de 14^e eeuw of mogelijk al eerder werd het verhaal verbonden met een tweede sage, namelijk dat de Friezen hun huizen moesten voorzien van een extra lage toegangsdeur aan de noordkant. Deze dwong hen bij het verlaten van de woning een diepe buiging naar het noorden te maken, waar de koning van Denemarken en de goden van het heidendom zouden resideren.

Er bestonden in het begin van de jaren zeventig van de 19^e eeuw plannen om de kerk op te knappen en te moderniseren. In *Wandelingen door Nederland* van Craandijk⁸ wordt de kerk afgebeeld in slechte staat van onderhoud. Craandijk schrijft: *Van binnen is de kerk, die bouwvallig begon te worden, door den architect Duursma te Dragten zoveel mogelijk hersteld in overeenstemming en met den ouden toestand en met de belangen der kerkvoogdij.*

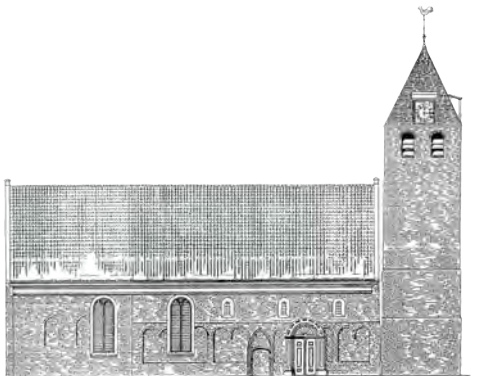
De kerkvoogden⁹ lieten zich hierbij adviseren door de Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Op basis van uitvoerige rapportage en nauwkeurige tekeningen van deze adviseurs werd op het nippertje besloten de gunning van de aanbesteding voor de modernisering aan te houden. Dit voorkwam dat de kerk een gestukadoord plafond krijgt.

De verbouwing in omstreeks **1875** was tevens aanleiding om een groot orgel te laten bouwen en onder de orgelgalerij een portaalruimte af te scheiden. Een nieuwe ingang met houten omlijsting gaf nu vanaf de noordzijde toegang tot het gebouw. Met een brede houten gootlijst in classicistische trant werd de noordzijde tot een indrukwekkend front herschapen. De kap wordt naar het 16^e-eeuwse karakter hersteld en de vlakke zoldering vervangen door een tongewelf.

Nadat de Van Haersma's rond 1899 niet meer hun zetel als grietman in Oudega hadden en naar elders verhuisden en het feit dat de Van Haersma's in rechte lijn uitstierven, ging het bergafwaarts met de conditie van het kerkgebouw. De achtermuur stond los van de zijmuren. De noordmuur stond scheef als gevolg van de druk van de kapspanten die niet meer met balken verbonden waren. Het water liep langs de muren.

Alle verbouwingen ten spijt is de toestand van de kerk in het begin van de 20^e eeuw zo slecht dat afbraak voor de hand ligt. Het is te danken aan de kerkvoogdij en ds. A. Carsjens dat de kerk een restauratie ondergaat onder leiding van architect Gurbe Veenstra. In **1921 en 1922** is, met hulp van monumentenzorg, de kerk in haar oude luister hersteld.

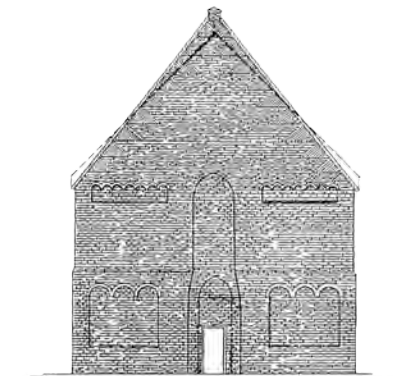
Veenstra is bij het voorbereiden van de restauratie zorgvuldig te werk gegaan. Hij heeft zich georiënteerd op het verslag van de rijksadviseurs uit 1875 en het gebouw grondig onderzocht. Zijn bevindingen heeft hij minutieus opgemeten en getekend. De tekeningen geven dan ook een schat aan informatie. Hij heeft de fundamenten onderzocht en ontdekt dat het schip, het oudste deel van het gebouw, gebouwd is op grote keien in zand en de toren op kleinere keien in zand. Het later toegevoegde oostelijke deel heeft geen keienfundering.

Tekeningen uit 1921 van G. Veenstra: Noordgevel

Oostgevel

Westgevel zonder toren

In de **noordgevel** doorbreekt een rondboogvenster de spaarvelden in de benedenzone en een tweede gevelvlak van het koorgedeelte. De gotische ingangsomlijsting is aanwezig, de deuropening is dichtgemetseld. Als ingang fungeert een meer westelijk aangebrachte poortachtige deur met bovenlicht binnen een brede houten betimmering. In de bovenzone bevinden zich op regelmatige afstand drie oorspronkelijke venstertjes. Een vierde, dat volgens het ritme aanwezig zou kunnen zijn, moet binnen het ingebroken rondboogvenster hebben gelegen. Het bovenste muurgedeelte is aan het oog onttrokken door een brede witgeverfde houten kroonlijst.

In de **oostgevel** zat in het midden een rondboogvenster uit 1717 met direct daarboven in het metselwerk de top van een gotisch venster, dat gedicht werd ten behoeve van het rondboogje. In de topgevel zat een dichtgemetseld luikje. Vlak onder de nok een dichtgemetseld ovale opening, doorsneden door het vlechtwerk van de gevel.

De **westgevel** is voor een groot gedeelte aan het oog onttrokken omdat de toren er voor is gebouwd. De versiering van het muuropervlak toont dat deze zijde van de kerk vrij heeft gestaan. Het patroon van de muurdecoratie komt overeen met dat van de zijgevels. De benedenzone heeft aan weerszijden van een later aangebrachte middenpartij een groot spaarveld met drie rondboogjes. De bovenzone is geheel vlak, maar zal in het midden een venstertje hebben gehad.

⁸ Jacobus Craandijk 1834-1912 is met de serie *Wandelingen door Nederland* bekend geworden als de wandelende predikant. Met deze zeventalige serie heeft hij een schat aan informatie nagelaten over het 19^e-eeuwse tijdbeeld en de historische geografie. Dit eerste deel begint met een wandeling rond Beverwijk, Assumburg en Marquette. Vervolgens het dorp Voortst en omstreken. Woerden, Montfoort en IJsselstein volgen. Dan van Heerenveen naar Olterterp, Drachten en omstreken. Ook Heilo, de Egmond en Bergen. Een bezoek aan Gouda, de omgeving van Amersfoort en tot slot Diepenheim.

⁹ De restauratiearchitect van 1921, de heer Gurbe Veenstra, prees deze kerkvoogdij als volgt: *Te zelden toch kan met wijzen op kerkvoogdijen, zelfs van groote steden, die voor de eischen der architecten en van den goeden smaak een open oog hebben, en die durven breken met het noodlottige stelsel van gestucadoorde plafonds en gepleisterde muren. Het kerkbestuur eener afgelegen plattelandsgemeente gaf hier een goed voorbeeld, dat het tot eere strekt en voor de adviseurs bemoedigend mag heeten.*

In het bovenste deel van de gevel bevindt zich een laag langgerekt spaarveldje aan beide zijden. Beide zijn gedekt met zeven rondboogjes. Het middendeel van de gevel is doorbroken met twee spitsbogige openingen boven elkaar die corresponderen met de twee torenverdiepingen. Deze openingen zijn naderhand dichtgemetseld en bij de restauratie in 1921 onzichtbaar weggevoerd.

Er is gekozen voor het volledig terug restaureren van de noordgevel. Als enige concessie aan de bouwgeschiedenis bleef de bakstenen omlijsting uit de gotische periode bestaan. De Romaanse indeling van de noordmuur werd hersteld en de noorderdeur dichtgemetseld, in de zuidgevel is deze in de oorspronkelijke gotische stijl gerestaureerd. De oude toreningang is in ere hersteld. Een van de grote gebrandschilderde ramen, die om hun kunstwaarde behouden moesten blijven, is van de noordmuur naar de oostmuur verplaatst waar nu twee gebrandschilderde ramen aanwezig zijn. Het dak werd geheel vernieuwd, de dakpannen werden vervangen door leien.

Bij deze restauratie is een rest van een fundament gevonden dat de aanleiding vormt voor de veronderstelling dat het schip aan de oostzijde een inspringende ronde absis zou hebben gehad.

In het begin van de jaren zeventig van de 20^e eeuw waren kerk en toren toe aan een fikse opknappbeurt, af en toe vielen er lossen stenen uit de muren! Nadat bouwbedrijf Kleinhuis uit Oudega was begonnen met de restauratie door de toren bij te werken en de spits te vernieuwen, is onder leiding van architect E. Kijlstra de restauratie van de kerk ter hand genomen. Kijlstra is uitgegaan van het conserveren van de bestaande toestand.

In **1974** is het buitenmetselwerk hersteld, hele stukken muur moesten opnieuw worden gemetseld. Hiervoor werden 20.000 stenen gebikt. Het interieur is opgeknapt en de verwarming is achter de lambrisering weggevoerd. De brugstaven van de vensters waren verroest en zijn hersteld. Ter bescherming van de gebrandschilderde ramen zijn voorzetrampen van gehard glas aan de buitenkant aangebracht. Het dak werd voorzien van nieuwe leien. Er is drainage om de kerk aangebracht en het voetpad naar de kerk, dat sinds mensenheugenis trapsgewijs omhoog ging, is vervangen door een geleidelijk oplopend pad. De restauratie, onder architectuur van firma Van Manen & Zwart en uitgevoerd door aannemer Kleinhuis, die met enige onderbrekingen ± 3 jaar heeft geduurd, kostte ruim een half miljoen gulden.

Doordat de leisteen aan de weersinvloeden blootstaat keert het langzamerhand terug tot zijn oorspronkelijke staat. In **2011** zijn de leien daardoor opnieuw vervangen.

Interieur

Ooit moet het een eenvoudig, bijna ongemeubileerd katholiek godshuis zijn geweest. De mensen zaten niet op banken maar stonden tijdens de liturgie, dit was een houding van eerbied. In het westelijk deel van de zaal was een enkele muurbank bedoeld voor de mensen die zo lang niet konden staan. In het oostelijk deel stond de mensa met onder de dekplaat van het altaar de relikwieën. Hier celebreeerde de priester de eucharistie met het gezicht naar het oosten, dus met de rug naar de mensen. Een stenen altaar, een gemetselde rechthoekige onderbouw met daarop een zandstenen blad, de mensa. Nadat de handelingen bij het altaar verricht waren betrad de priester het leken gedeelte en sprak een korte preek uit, op ene kansel. Zo dicht mogelijk bij de gemeenteleden en in de volkstaal.

In **1580** vond in geheel Friesland de hervorming plaats. De Rooms-Katholieke Kerk werd door de provinciale overheid verboden, terwijl de kerkelijke goederen overgingen naar de reformatorische kerken. Het accent in de erediensten verschoof van het liturgisch handelen in het koor aan de noordzijde naar de woordbediening vanaf de kansel aan de zuidzijde. Daar is toen de preekstoel gesitueerd met een dooptuin eromheen.

In **1779** zijn er banken in sobere rococostijl aangeschaft.

Rond **1899** was het interieur sterk verwaarloosd: het fluweel van de fraaie rouwborden was geheel verteerd, het hout van de wapens beschadigd en gedeeltelijk vergaan. Het grootste deel van het eikenhouten ameublement was door vuren hout vervangen, de preekstoel, de *Van Haersma's bank* en de rest was geel geverfd. De eikenhouten balusters van het doophek hadden het veld moeten ruimen voor een gegoten ijzeren raamwerk.

Tijdens de grote restauratie in **1921** zijn de mannen- noordzijde en vrouwenbanken zuidzijde en lambrisering weer volledig van eikenhout gebaseerd op de 17^e-eeuwse stijl. De herenbank en de avondmaalstafel vormden het uitgangspunt bij de aanpassing van het interieur.

De 17^e-eeuwse kuip van de eiken **preekstoel** met halfzuilen en met toogpanelen is in Renaissancestijl uitgevoerd. Klankbord, achterschot en trap zijn bij de restauratie gewijzigd. De preekstoel werd ook gebruikt voor het afkondigen van *wereldlijke* afkondigingen. De grietman liet de predikant de informatie voorlezen over verkopeningen en verpachtingen. Later deed de koster deze afkondigingen na de dienst.

De 6 grote grafzerken van de Van Haersma's zijn verwijderd uit het koor en verplaatst naar de herenruimten; het koorgedeelte werd afgesloten met een koorhek. Sindsdien wordt de koorruimte weer gebruikt in kerkdiensten, o.a. voor koorzang en Avondmaalsvieringen.

De uit 1640 afkomstige **herenbank** van de Van Haersma's toont nu het wapen van de eerste grietman Arend Eerkes van Haersma, grietman van 1625-1637, en van zijn vrouw Hylk van Harckma. De bank staat aan de noordzijde recht tegenover de preekstoel om zodoende een beter zicht te hebben op de dominee.

Het houten **tongewelf**¹⁰ is hersteld en beschilderd met Art Deco verwante motieven door Jacob Por¹¹; hij schilderde uit de vrije hand zonder gebruik te maken van sjablonen.

Tijdens de renovatie in de jaren '70 van de 20^e eeuw werd bij het schoonmaken van het nogal vervuilde tongewelf ten gevolge van het jarenlang stoken met kolenkachels ontdekt dat de verf bij het al te hardhandig boenen losliet. Met spuitlak is de verflaag van de schildering vastgezet.

De drie **kroonluchters**, de twearmige **kaarsenhouders** aan de muur en op de preekstoel en de kaarsenhouders op de banken zijn van geelkoper en verlevendigen de door al dat hout wat somber geworden interieur en werden voorzien van elektrische kaarsen.

De opvallend uitvoerig bewerkte 18^e-eeuwse **psalmborden** zijn duidelijk van andere makelij en zullen wellicht na 1921 vanuit een andere kerk aan het interieur zijn toegevoegd.

Er zijn 2 koperen **doopschalen** op ijzeren voet aanwezig. De ijzeren houders op voet zijn met groene glansverf beschilderd. De een is groter dan de ander, mogelijk is de oudste nog uit de tijd van vlak na de verbouwing in 1599.

In **2013** is er nieuwe LEDverlichting geplaatst, zodat het handbeschilderde tongewelf beter tot zijn recht kon komen.

¹⁰ Een tongewelf is een type gewelf dat over de gehele lengte dezelfde vorm heeft en waarvan de dwarsdoorsnede een halve cirkel vormt, zodat het gewelf een halve cilinder vormt. Tongewelven in strikte zin zijn gemetseld, maar ook houten en gepleisterde overkappingen met dezelfde vorm worden wel tongewelven genoemd. Het gemetselde gewelf werd veel toegepast in de romaanse bouwstijl. Het ontstaat door de muren in een boogvorm op te metselen, zodat de kruin van het gewelf uit één rechte lijn bestaat.

Het tongewelf is het eenvoudigste gewelftype. Het heeft een grote draagkracht maar een grote zijdelingse druk op de muurdelen. Deze moeten hierdoor zeer dik zijn en kunnen slechts kleine raamopeningen bevatten. Door de grote belasting kunnen scheuren optreden evenwijdig aan de as; om de schade te beperken werden soms gordelbogen toegepast. Houten tongewelven, die door hun geringe gewicht de constructie niet noemenswaardig belasten, werden op grote schaal toegepast in de late gotiek, het classicisme en de barok.

¹¹ Jacob Jacobus Por Leens *5 juni 1882 - De Bilt, †21 maart 1947 was een Nederlands kunst- en decoratieschilder, restaurator, fotograaf en mogelijk glazenier bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en vanaf 1922 directeur van de Nationale Schildersschool in Utrecht.

Vrijdag 24 november **2023** organiseerde de Stichting Sint-Agathasjerke een bijeenkomst waar Marjan de Visser erkend restaurateur haar onderzoek toelichtte naar het door Jacob Por geschilderde gewelf. Het onderzoek kwam tot stand in samenwerking met het Rijksinstituut voor Cultureel Erfgoed. De presentatie van het unieke onderzoek uitgevoerd in 2022/2023 werd ondersteunt met veel beelden en informatie over de gebruikte verf en kleuren, de patronen en de verschillen er in, de werkmethode en staat waarin de schildering zich bevindt.

Een aantal nazaten van Jacob Por waren bij de presentatie aanwezig. Zij waren in het bezit van een werktekening die destijds heeft geleid tot de opdracht.

Het advies is *Nu niets doen!* Maar niets doen betekent niet niets doen. Met dit onderzoek is er een 0-meting gemaakt van de staat waarin de schildering zich bevindt. Door dit onderzoek regelmatig te herhalen kunnen er veranderingen worden geconstateerd en kan beargumenteerd worden besloten wat en hoe er gerestaureerd moet worden.

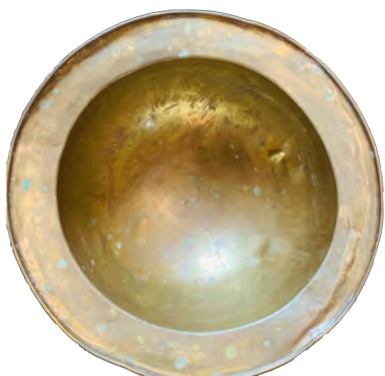
Detail van de Bijbel uit 1637

Psalmbord

Collectebus

Koperen doopschaal groot

Koperen doopschaal klein

Preekstoel

Van Haersma's Herenbank

Familiwapen op Herenbank

Door alle wijzigingen is een zekere onevenwichtigheid opgetreden in het instrument en daarom is bij de restauratie in 1990, onder leiding van ing. C. Zijlstra uitgevoerd door Siep Haarsma uit Drachten, orgelbouwer en organist van de kerk besloten zo veel mogelijk naar de oorspronkelijke toestand terug te keren. De *viola di gamba* 8' is verplaatst naar het bovenwerk waardoor de *quint* 3' terug kon keren in het hoofdwerk.

De kas van vuren hout is na een forse schoonmaakbeurt en een behandeling tegen houtworm in donker imitatie-eiken geschilderd door de firma Jacobi uit Drachten. Goudkleur op het snijwerk en gouden biezen op de panelen verlevendigen de fraaie orgelkas.

Op 30 maart 1990 is het orgel weer overgedragen aan de Nederlands Hervormde Gemeente in Oudega en is het met een concert door Piet Wiersma, organist van de Grote of St. Nicolaaskerk in Monnickendam, op feestelijke wijze ingewijd.

De dispositie van het orgel is als volgt:

Man. I

Prestant 8'

Bourdon 16'

Holpijp 8'

Octaaf 4'

Quint 3*

Octaaf 2'

Roerfluit 4'

Cornet 3 st.

Trompet 8' Bask.

Trompet 8' Disk.

Man. II

Prestant 4**

Viola 8'

Quintfluit 3**

Gedekt 8'

Flûte Dolce 4'

Woudfluit 2'

Dulciaan 8**

Pedaal

Bourdon 16**

Octaaf 8' Transm.*

Speelhulpen

Man.Kopp. I-II

Kopp.ped.Man. 1

Afsluiter Man. I

Tremulant Man. I

Tremulant Man. II

Ventiel

Gebrandschilderde ramen

Het kunstambacht van glasschrijvers heeft in Leeuwarden geen stand kunnen houden en is in de 18^e eeuw hoofdzakelijk of geheel naar Sneek verhuisd waar twee glasschilderfirma's elkaar in het midden der 18^e eeuw een felle concurrentie aandeden, n.l. de gebroeders Thomas en Tjalling Gonggrijp en de Gebroeders Ype en Jurjen Staak. De laatsten beweerden, dat het glasschildersbedrijf reeds van het midden van de 17^e eeuw af door hun voorouders was beoefend.

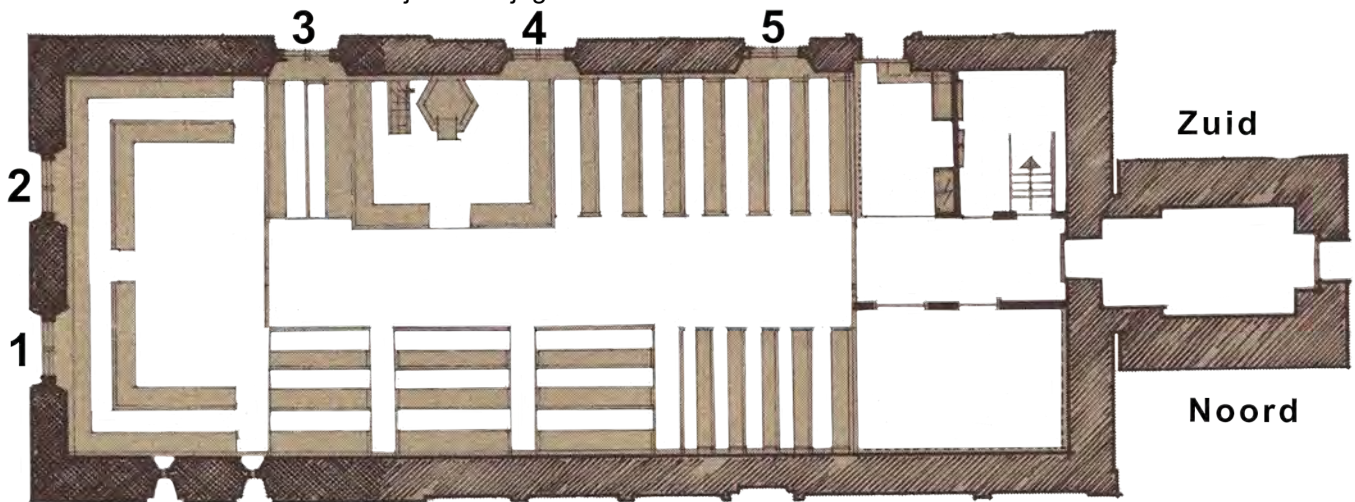
Gebrandschilderde ramen van deze glasschilders zijn nog in vele Friese kerken aanwezig o.a. te Akkrum uit 1761 en 1762 van de Gebroeders Gonggrijp; **te Oudega, Smallingerland uit 1717**, Drachten uit 1743; Engwierum uit 1746 en Wartena uit 1780 **van de Gebroeders Staak**. Surhuizum uit 1734; Goëngarijp uit 1770; Idaard uit 1774; Scherpenzeel uit 1788; Oudemirdum uit 1790; Oudkerk en Suameer van Ype Staak.

Deze 18^e-eeuwse kerkglazen zijn speciaal met wapens en in ornament gevatte opschriften versierd.

In 1717 zijn 6 gebrandschilderde ramen in de kerk aangebracht, 2 in de noordmuur, 1 in de oostmuur en 3 in de zuidmuur. De vensters zijn ongesigneerd en dragen alle bovenin het jaartal 1717. In tegenstelling tot latere vensters in Fryslân, die vaak een groot wapen van Fryslân laten zien, hebben deze ramen juist meerdere kleinere wapens op het glas. In de daarop volgende decennia zijn ze aangevuld en vele malen gerepareerd. De ramen zijn beschilderd met grijze brandschilderverf: grisaille¹² en emailverf¹³. Dit is een andere techniek dan het glas-in-loodraam, waar stukjes gekleurd glas samen de afbeelding vormen. In deze ramen zijn de afbeeldingen aangebracht op ongekleurde ruitjes van eenzelfde maat. Na het beschilderen wordt het glas verhit om de afbeelding en de kleur vast te zetten en vervolgens worden de ruitjes gevat in loden strips. De glasversieringen zouden zijn aangebracht door de glasschilders Ype & Jurjen Staak uit Sneek, maar aangezien de broers in 1717 nog maar 3 en 4 jaar oud waren, lijkt dit onwaarschijnlijk. De glasschilders waren waarschijnlijk Hendrik Busch, Douwe Feenstra en Piebe Harmens te Leeuwarden.

Een van de ramen is geheel beschilderd met de wapen van de familie Van Haersma en staat dan ook bekend als het *Van Haersma venster*. Na successievelijke overlijdens zijn er aanvullingen aangebracht in 1735, 1755, 1758 en 1776. De aanvullingen zijn mogelijk wel van de hand van de bekende gebroeders Jurjen en Ype Staak. Behalve de Van Haersma's zelf zijn het de raden en de colleges waarin de Van Haersma's zitting hadden, die de vensters, overigens uit de openbare middelen, hebben geschonken. Het zijn de Gedeputeerde Staten van Fryslân, de Staten in het Mindergetal¹⁴, de Rekenmeesters en de Raden in het Hof van Fryslân. Op het venster van de Rekenmeesters kunnen we in de afbeeldingen van een vrouw met anker een mooie allegorie van de Hoop zien.

In het revolutiejaar 1795, in het oproer tegen de toenmalige machthebbers, zijn de vensters bespaard gebleven. Na de kerkrestauratie in 1921¹⁵ blijven er vijf gebrandschilderde ramen over: 2 in de oostmuur en 3 in de zuidmuur.

Overzicht gebrandschilderde ramen in de Sint-Agathatsjerke

¹² Een grisaille of grauwchildering of chiaroscuro is een monochrome onderschildering, waar je met kleur overheen kunt gaan. Bij deze techniek maakt de schilder gebruik van grijstinten gaande van wit tot zwart om de driedimensionale aspecten van zijn onderwerp weer te geven, zijn beeld te modelleren. Deze onderschildering kan in zwart-wit worden gemaakt, maar er worden ook vaak bruine kleuren voor gebruikt.

¹³ Van oudsher wordt de term emailverf of lakverf gebruikt om dekkende verfproducten op terpentijn-, olie- of harsbasis te beschrijven, meestal met een aanzienlijke hoeveelheid glans erin. Recentelijk hebben ook veel latex- of watergedragen verven de term overgenomen.

¹⁴ Tijdens de Ned. Republiek in Fryslân een commissie van vier maal twee volmachten uit de vier kwartieren Oostergo, Westergo, Zevenwouden en de steden of kamers, waaruit de Staten waren samengesteld en om de drie jaar aftraden. Het mindergetal ontstond als noodzakelijke hulpinstantie omdat de kwartieren afzonderlijk beraadslaagden en zelfs niet voor het nemen van de besluiten bijeenkwamen. Het Mindergetal bracht aan de kwartieren en preadvies uit. Vervolgens bepaalden in elk kwartier eerst de volmachten der grietenijen hun standpunt, waarna gestemd werd. Uit de kwartiersadviezen stelde dan het Mindergetal het besluit vast. De stadhouder werd voorzitter en de griffier der Staten secretaris. Behandelde alle onderwerpen vóór ze bij de Staten ter sprake kwamen. Had ook het toezicht op de dijken en zeekeringen.

¹⁵ Er is in dit uitgevoerde plan een venster minder! Is dat venster elders geplaatst of opgeslagen? Of was 1 van de 6 vensters zo slecht dat het bij het bouwafval is terecht gekomen?

Gedeputeerde Staten
raam 1 oostzijde links

Mindergetal
raam 2 oostzijde rechts

Hof van Friesland
raam 3 zuidzijde links

Familie van Haersma
raam 4 zuidzijde midden

Detail raam 4 zuidzijde – rechts onder

Rekenmeesters
raam 5 zuidzijde rechts

Het Haersma-venster met het alliantiewapen van Livius van Haersma en *zijn tweede Huisvrouw* Johanna Maria van Wyckel, gehuwd te Oudega op 19 april 1756.

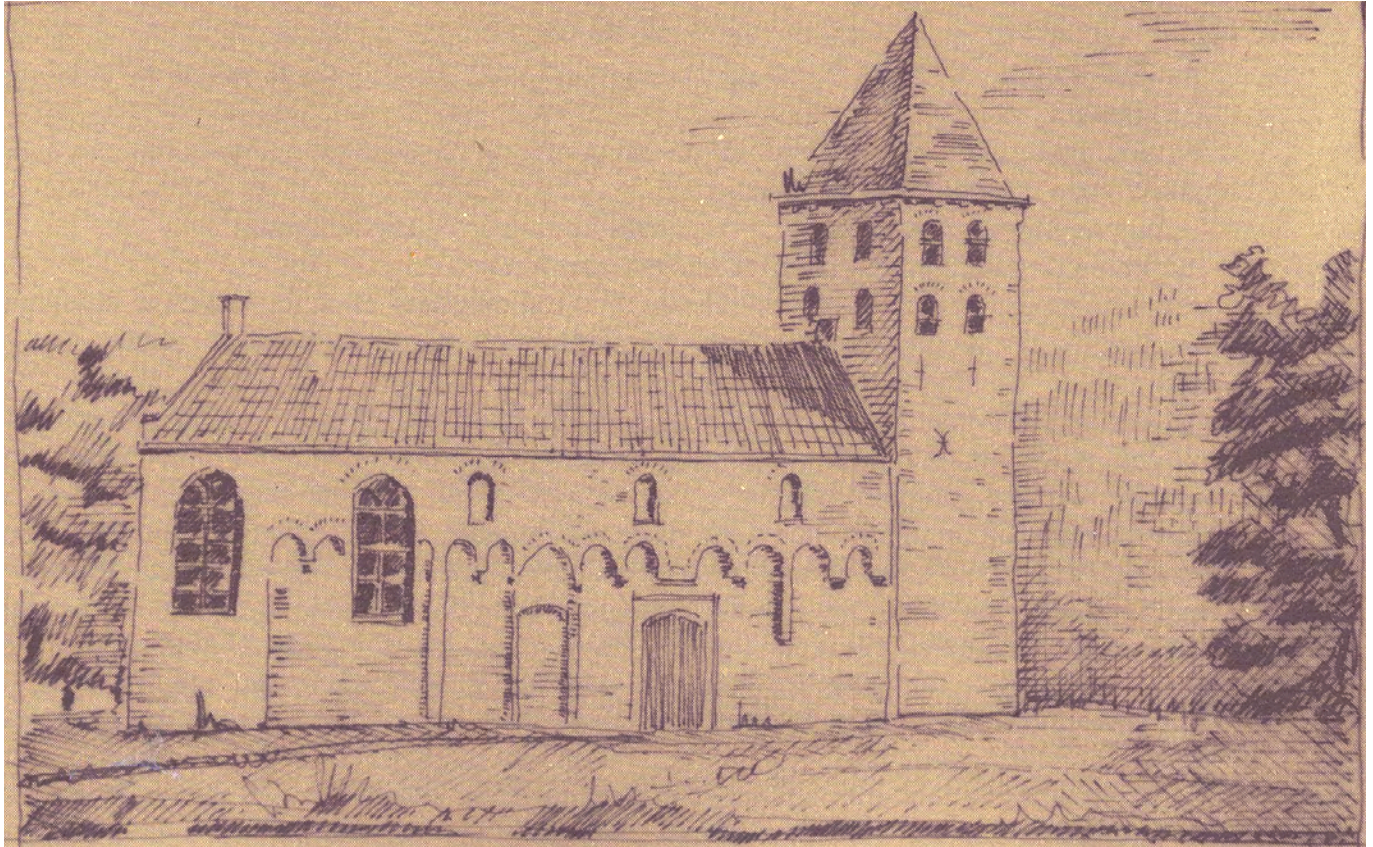
Beide foto's zijn overgenomen uit: Anders Kijken naar de rijkdom van Smallerlands erfgoed. Smelne's Erfskip, 2019

Toren

De toren is ongeveer 50 jaar later dan de kerk gebouwd. De muren van de toren zijn \pm 1.10 meter dik.

De buitenzijde is tufsteen terwijl de binnenmuren uit baksteen zijn opgetrokken.

Dat de toren in de oorspronkelijke bouwplannen niet was meegenomen bewijzen de versieringen, deze lopen achter de toren door. De reden van de torenbouw moet gezocht worden in de gevaarlijke tijden waarin men leefde. De bevolking kon zich dan terugtrekken in de toren tijdens de overvallen en strooptochten van de rondtrekkende huurlegers.

Tekening uit Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega; R. Kijlstra, arc. b.n.a., Beetsterzwaag, februari 1980, naar tekening van Stellingwerf

De toren werd medio 12^e eeuw aanvankelijk tot twee etages hoog gebouwd; de derde is waarschijnlijk zo'n 100 jaar later gebouwd. Door het ongelijk inklinken van de fundering zijn toren en schip in latere tijden uiteen geweken en ontstond er een scherpe spleet tussen beide.

De toren is opmerkelijk vanwege drie boven elkaar gelegen ruimten die elk met een gemetseld gewelf overdekt waren. Hiervan is alleen het onderste gewelf nog intact, maar de inkassingen van de twee andere zijn nog goed zichtbaar.

In de loop der tijd zijn de dubbele rij galmgaten verdwenen. In een pentekening van J. Stellingwerf uit 1723 is te zien dat er in elke gevel van de toren vier galmgaten zitten. Van dichtbij bekeken is er geen enkel spoor te bekennen van de extra rij galmgaten. Nadere inspectie aan de binnenkant van de toren laat duidelijk zien dat de extra rij galmgaten aanwezig is geweest. Wanneer deze zijn dichtgemetseld is niet te herleiden. Op de foto's van rond 1900 zijn ze in elk geval niet meer aanwezig.

De klokkenstoel is dwars door het bovenste gewelf heen gebouwd. Dit duidt erop dat de klokken eerst in een klokkenstoel buiten het gebouw hebben gehangen. Het zware naar boven taps toelopende balkenstelsel rust op het onderste gewelf. Bij de gotisering van de kerk zal het huidige klokhuis zijn eerste vorm hebben gekregen, in 1729 zijn in Nijega twee balken gekocht om in het klokhuis te vertimmeren.

De verdiepingen van de toren waren alleen buitenom te bereiken. Bij een aanval konden de ladders worden ingetrokken.

De tufstenen spits is in de loop der tijd vervangen door een spits van kleine gele steentjes en in 1888 door één van zware rode waalsteen.

In 1972 is de toren gerestaureerd door bouwbedrijf Kleinhuis.

In 2021 waren toren en spits weer aan een herstelbeurt toe. Met behulp van de *Subsidie Instandhouding rijksMonumenten* is dit door bouwbedrijf Kleinhuis uit Oudega uitgevoerd.

Klokken

In 1169 werd bepaald dat kerken en kapellen klokken dienden aan te schaffen om de gelovigen tot de eredienst en het gebed op te roepen. De klokken werden ook geluid bij bijzondere omstandigheden zoals bij een rechtszaak, een bruiloft, een begrafenis en waarschuwen bij brand, stormvloeden of oorlogsgevaar. De eerste klokken moesten vrij klein van afmeting geweest zijn, maar een eeuw later hebben ze al de afmeting gekregen die we tegenwoordig gewend zijn.

De klokken in de toren zijn twee luidklokken. Van oorsprong werd een kerkklok geluid om de werktijden aan te geven voor de bewoners van het dorp. Die functie werd later overgenomen door de stoomfluit van de zuivelfabriek. Toen die stopte, werd op initiatief van de dorpsmid het klokkenluiden weer opgepakt.

Bij speciale gelegenheden zoals bijv. een begrafenis, worden de klokken op traditionele wijze geluid. Sinds 1983 worden de klokken weer geluid van maandag t/m vrijdag om 09.00 uur en elke zaterdag om 19.00 uur, verzorgd door een groep vrijwilligers.

In 2023 bleek bij inspectie dat de constructie rond de klokken niet meer te vertrouwen was, de klokken zaten er eigenlijk los in. Het luiden met de hand moest onmiddellijk worden gestopt, wel waren de klokken op het uur te horen omdat een automatisch klokwerk een hamer op de klokken laat slaan wat minder beweging geeft. Het ophangwerk is gerenoveerd. Boven de jongste van de twee klokken is een nieuwe houten balk geplaatst. Ook de lagers zijn opnieuw vastgezet, zodat de klokken niet meer kunnen springen. De totale kosten bedroegen meer dan € 10.000,-- en de restauratie duurde bijna 1 jaar.

Oudste klok

De oudste klok is van rond 1200, heeft een diameter van 100,4 cm en weegt 760 kg. De klok heeft een strak en recht model. Er is een versiering met drie touwrandjes opgegoten. Over de flanken van de klok is een ruitvormig netwerk van dubbele lijnen vagelijk zichtbaar. Er is geen randschrift om de precieze datum te kunnen bepalen, noch is er iets bekend wie de gieter is geweest. De klok past met zijn rechte vorm het best bij het Europees bekende bijenkorfmodel van rond 1200.

Sporen van de jongste geschiedenis zijn de met witte verf op de klok geschilderde letters. Aan een zijde staat (SMALL) OUDEGA No 15 N en aan de andere zijde staat onder een rechthoek met afgeronde hoeken een hoofdletter P. De inspectie Kunstbescherming, die in oorlogstijd de lijsten bijhield van belangrijke klokken, duiden belangrijke klokken aan met de M van Monument of met een P van Prüfung, wat nader onderzoek betekent. De Duitse bezetter heeft de klokken met de aanduiding M veelal gered van de smeltoven. Veel van de minder van belang geachte klokken met de P, meestal de grootste, zijn verloren gegaan.

In 1942 werden er 17 klokken in Smallingerland geroofd om de Duitse oorlogsindustrie te voeden. Ook de klokken van Oudega zijn op deze manier verdwenen. Gelukkig is na de oorlog deze oudste klok teruggevonden in Duitsland en herplaatst.

Het Utrechtse klokkengilde heeft de klank ervan aldus geanalyseerd: N.B.: 100 cents = halve toon
Grondtoon dis^o - 10/ +1 3 cents zwevend

Priem gis 1 + 31 cents
Kleine tert b1 + 10 cents
Kwint cis 11 + 10 cents
Oktaaf fis 11 + 58 cents
Slagtoon fis 1 + 58 cents

Verloren gegane klok

Op 30 juni 1588 werd verordonneerd door de Staten van Friesland dat de klokken van het platteland binnen zes dagen door toedoen van de grietmannen naar de dichtstbij gelegen stad moesten worden gebracht om vergoten te worden als geschut in de strijd tegen Spanje. Ieder dorp mocht één klok die men het liefste wilde behouden.

Waarschijnlijk is er een andere klok voor in de plaats gekomen want in het oude *Kercke Reecken Boeck van Smallingerland* staat vermeld dat in 1716 een nieuwe klok is verworven door een oude klok in te ruilen en nog 202 caroli gulden en twee stuivers bij te betalen. Van dat bedrag is, zo staat ook nog vermeld, drie caroli gulden ingehouden als drinkgeld voor de knechts. De familie Van Haersma heeft dit mogelijk gemaakt.

De klok had een randschrift tussen een dubbelfries¹⁶. Het bovenfries met kleine mensfiguurtjes in gebladerte en het onderfries met acanthusblad afgewisseld met een vruchtboompje.

Het randschrift was als volgt: ANNO 1716 + SIT NOMEN BENEDICTEM
IAN ALBERT DE GRAVE MEFECIT: AMSTELODAMI.

De naam van de Heer zij gebenedijd. Jan Albert de Grave heeft mij gemaakt in Amsterdam

Er onder stond het wapen van de Van Haersma's omrankt met tak en blad en de vermelding *Haersma*.

Deze klok is in de 2^e wereldoorlog verloren gegaan.

Jongste klok

De nieuwe klok werd in 1949 geplaatst. De klok meet 108,4 cm. en draagt een opgegoten gedicht met de geschiedenis van haar voorgangers:

't Spaansche geweld te weerstaan
deed de eerste klok vergaan
die door Haersma was gegeven
moest door Duitse roofzucht sneven
God geve dat mijn luiden
steeds vrede mag beduiden.

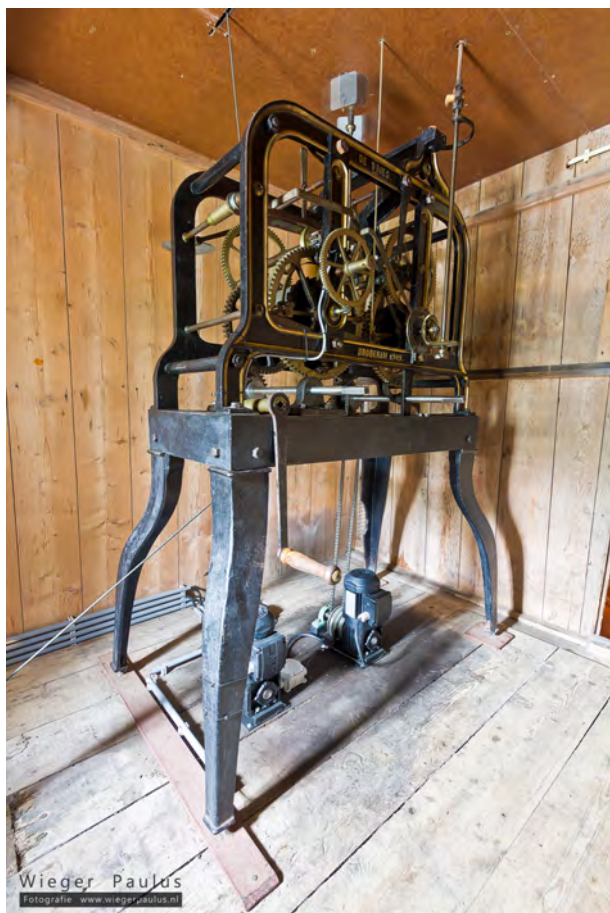
Tussen een dubbelfries met acanthusblad staat het randschrift: SIT NOMEN DOMINI BENEDITUM
Verder vermeldt de klok de naam van de gieter Jacobus van Bergen uit Midwolda en het jaartal 1949

Deze klok is de slagklok voor het aangeven van de hele en de halve uren. Hoewel de klokken ongeveer 750 jaar in leeftijd verschillen, harmoniëren de klokken goed.

¹⁶ Een fries is in de kunstgeschiedenis en archeologie de term voor iedere uitgebreide, verhalende voorstelling van mensen, mythologische figuren en/of dieren binnen een duidelijk kader. Friezen hebben vaak een decoratieve functie en kunnen op velerlei wijzen en in vele materialen zijn vervaardigd.

Uurwerk

De 3 wijzerplaten op de toren aan de noord-, zuid- en westgevel worden bediend door een mechaniek welke vervaardigd is in 1909 door Jan Eijes de Vries uit Drogeham. Het is een ééndaags uurwerk, d.w.z. de klok moet elke dag opgewonden worden. Jarenlang is dit gedaan door de smid Alle Jans Welling. Na zijn overlijden werd het overgenomen door de koster van de kerk en rond 2018 wordt het uurwerk elektrisch aangedreven.

Wijzerplaat westzijde tijdens renovatie in 2021

Gevangenenkluister¹⁷

Onder in de toren bevindt zich het schandblok. Tussen twee verticale palen kunnen drie zware planken, met uitsparingen voor handen en voeten, geschoven worden.

Van de 17^e tot en met de 18^e eeuw werd het schandblok gebruikt. Er is plaats voor drie veroordeelden. Men zat op de grond, de rug tegen de muur, handen en voeten in het blok. Wanneer de gestrafte op deze niet erg comfortabele wijze plaats genomen had, werd het geheel afgesloten met een ijzeren staaf met gleufslot. Na de Franse revolutie is het niet meer in gebruik geweest.

Oudega was tot 1830 de hoofdplaats van de gemeente Smallingerland en ook de grietman woonde in Oudega. Hij was het hoofd van de burgerlijke gemeente, met veel macht en invloed, ook mocht hij rechtspreken voor kleine overtredingen. De rechtszittingen, onder leiding van de grietman, vonden plaats in de *weerkamer* in het pand aan de Buorren 11.

¹⁷ Een schandpaal, gerechtspaal, geselpaal of kaak is een paal waaraan iemand als strafmaatregel werd vastgebonden en te kijk werd gesteld. Naast een schandpaal bestaat ook het schandblok. Het te schande zetten was bedoeld als een ontorende straf. Het stond het publiek vaak vrij de persoon die letterlijk *voor paal stond*, te beschimpen of te bekogelen met rot fruit of andere zaken. Ook het spreekwoord *iets aan de kaak stellen* komt van deze straf.

Dood en begraven

Sinds 800 schreef Karel de Grote voor dat gestorvenen niet meer thuis, maar op een centrale plek begraven moesten worden. Lijkverbranding werd verboden en de gestorvenen moesten met de voeten naar het oosten en het hoofd naar het westen begraven worden, zo konden ze bij de wederopstanding recht overeind komend naar het oosten kijken, waar Christus op de jongste dag zou verschijnen. Het is dan ook mogelijk dat het grafveld rond die tijd ontstaan is op de locatie waar men enige eeuwen later het kerkgebouw bouwde. De begraafplaats is dus aanmerkelijk ouder dan het kerkgebouw.

Rond de kerk, aan de noord-, oost- en zuidzijde is een begraafplaats. De zuidzijde is rond de 14^e eeuw uitgebreid. Vanaf de 10^e eeuw komt het sporadisch voor dat geestelijken en vooraanstaande lieden in de kerk worden begraven, maar tegen het einde van de 14^e eeuw komt dit veel vaker voor.

Er zijn bij de restauratie in 1921 en 1974 hierover geen diepgravend historische onderzoeken in de kerk verricht.

Gewoonlijk werden de doden in boom- of plankenkisten begraven die dan ondergronds werden afgedekt met tuf- of bakstenen. Rijke en vooraanstaande mensen konden zich echter een uit een stuk steen gehouwen kist permitteren. Het natuursteen was afkomstig uit verafgelegen steengroeven in Bentheim Duitsland en moest over de rivieren worden aangevoerd.

Dat de *voornamen* personen zich in de kerk lieten begraven had niet alleen de bedoeling om zo dicht mogelijk bij het altaar of kansel begraven te worden maar ook als reden dat de graven niet door mens of dier geschonden werden. Voor het *gewone* volk was begraven in de kerk niet weggelegd. Zij werden bijgezet op het kerkhof rondom de kerk.

Sedert 1828, toen het begraven in de kerk verboden werd, worden rijk en arm op het kerkhof begraven, in de rij en op het nummer dat aan de familie toekomt.

Sarcofagen

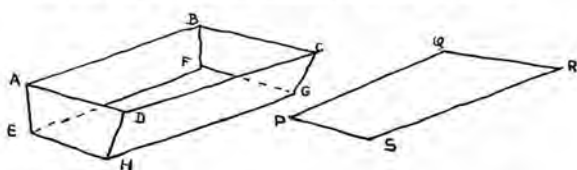
De sarcofagen uit de tuin van de voormalige pastorie van de Sint-Agathasjerke aan de Buorren 7

In Oudega zijn veel sarcofagen¹⁸ gevonden en dit duidt onmiskenbaar op een welvarende periode in de 11^e en 12^e eeuw, de tijd ook waarin de kerk gebouwd is. Men kon het zich permitteren om een kostbare, uit zandsteen gehouwen stenen doods-kist aan te schaffen. De sarcofaag lag onder het maaiveld en werd afgesloten met een vaak fraai versierd deksel om te voorkomen dat wolven schade aan zouden richten.

¹⁸ Een sarcofaag is een stenen doods-kist, vaak van kalksteen of zandsteen en uit één blok gehouwen. De sarcofaag is bijna altijd voorzien van een deksel. De overledenen die in sarcophagen werden gelegd, waren altijd belangrijke personen, heersers of rijke mensen. Ter herinnering aan de overledene of aan diens leven of werk werd de sarcofaag vaak voorzien van rijk beeldhouwde afbeeldingen. De term sarcofaag is afkomstig van het Oudgrieks λίθος σαρκοφάγος = vleesetende steen. Een bepaald soort kalksteen dat, naar geloofd werd, het ontbindingsproces versnelde. Daarmee werd het als een goed materiaal voor de vervaardiging van doods-kisten gezien. Via het Latijn lapis sarcophagus is het woord sarcofaag in het Nederlandse taalgebied in gebruik geraakt. Zie ook H. Martin: Vroeg-Middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders, Drachten 1957

In het boek van *H. Martin: Vroeg-Middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders in Nederland*, zijn op bladzijde 79, 80 & 81 negen sarcophagen beschreven, met een aantal bijbehorende foto's:

De maten zijn in centimeters aangegeven, volgens het schema:

AB — BC — CD — DA
EF — FG — GH — HE
het deksel PQ — QR — RS — SP
de hoogte: ↓ AE — BF — CG — DH

- I wanden vrijwel rechtstandig, rondstaven in de hoeken
 - II wanden vrijwel rechtstandig, geen rondstaven
 - III duidelijk hellende wanden trogvorm, rondstaven
 - IV sterkere trogvorm, rondstaven rudimentair, inwendige versiering
- uitw. uitwendig
inw. inwendig
kruisstaf een kruisvorm, waarbij alle nadruk valt op de lange verticale kruisarmen

101 tuin Buorren 7

Kist III rood zandsteen

212	85	216	58
?	42	?	39

Vrij sterk trogvormig; met cement gerestaureerd aan een der lange wanden; uitw. ruw, netvormig bekapt; inw. boogvormig gefrijnd; gebruikt als bloembak

102 it West 31

Kist III rood zandsteen

213	80	207	61	↓35	39	38	39
186	67	?	49				

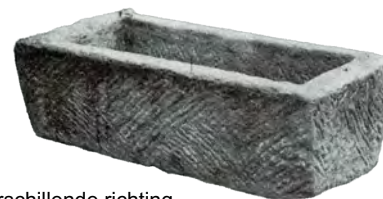

Rechter lange wand met grote uithollingen door slijpen; uitw. ruw bekapt; inw. bekapping zeer versleten; versiering begint op te treden op de voetenwand door symmetrisch geplaatste frijnslag

103 tuin Buorren 7

Kinderkist grauwwit fijnkorrelig met vrij veel afgeronde korrels, enkele stukjes leigesteenten, minder dan bij 133, ook meer hoekige, microklien, glimmer Bentheimer zandsteen oorspronkelijk geel, maar grijs verkleurd

83	41	83	41	↓25	26	24	25
77	35	77	33	wanddikte 6 - 7			

Rechthoekig, aan het hoofdeinde bijna loodrecht; uitw. en inw. grof gespist in aaneensluitende, in verschillende richting bewerkte driehoeken grof gespiste grote kisten zijn soms inwendig zo versierd; afkomstig uit een sloot naast het kerkhof; gebruikt als bloembak

104 voor garage Buorren 7

deksel rood weinig stukjes leigesteenten en enkele glimmerschubjes, vrij veel afgeronde korrels, grover, veel aangegroeide kwartskorrels bontzandsteen
 sterk beschadigd; aan het hoofteinde ontbreekt een deel; trapeziumvormig; brede rand, waarop frijnslag – voor zover niet verweer – zichtbaar; versiering: driehoeken ter weerszijden van een middellijn

105 tuin Buorren 7

deksel rood tussen de hoekige korrels vrij veel grotere, die wat afgerond zijn, weinig stukjes leigesteenten en enkele glimmerblaadjes, veel aangegroeide kwartskorrels bontzandsteen
 gebarsten; aan voeteneind ontbreekt een stuk; zeer flauw trapeziumvormig
 versiering: dubbele omljsting, waarbinnen rechthoek aan hoofteind, met zeer onregelmatig gevormde boogjes; de rest van het middenvak is in 3 stroken verdeeld, op de middelste naar rechts gesloten kruisstaf; op de binnenlijst aan het voeteneind 4 boogjes tussen de verticale lijnen; afkomstig uit de Sint-Agathatsjerke, waar dit deksel, naast een omgekeerde kist, deel van de vloer uitmaakte

106 Op 'e Wâl 10

deksel rood zandsteen

205	97	199	69
-----	----	-----	----

 onversierd; de steen lag in 1925 voor de huisdeur, in 1955, ingekort, bij de pomp

107 voor Z. ingang Sint-Agathatsjerke

steen rood vrij fijnkorrelig met een flink aantal glimmerstukjes, veel korreltjes leigesteenten en een aantal aangegroeide korrels bontzandsteen

161 62 160 61 dikte 10

vorm zuiver rechthoekig; rand breed, daarbinnen fraaie, scherp gebeitelde lijst;

versiering: in hoeken van middenvak 4, elkaar aan de korte zijden rakende kwartcirkels; in elke kwartcirkel scherp en diep gebeitelde kwartster herinnert aan kerfsnede in hout der Noormannen, zoals wij die ook in steen aantreffen bij kerken in Normandië;

gebruik in het verleden als altaarmensa uitgesloten door het ontbreken van wijdingskruisjes

108 Buorren 16, binnenshuis

deksel of dekselfragment rood zandsteen

137 95 137 88

109 achter het voormalige Gerechtshuis Buorren 11

dekselfragment rood

verhakt tot *straatjes*, in 3 stukken, voor de achterdeuren; een brede vlakke rand valt nog even te herkennen

Bij de zuidelijke ingang ligt een fraai sarcofaagdeksel in rode Bremer zandsteen met hoekversieringen.

In de voortuin van de voormalige pastorie van de Sint-Agathatsjerke Buorren 7 lag een kist voor een volwassene en in de achtertuin een zeer zeldzame kist voor een kind. Op een van de rode Bremer zandstenen sarcofaagdeksels tekent zich een levensboom af, het andere deksel is waarschijnlijk ouder en heeft geometrische figuren. De sarcofagen zijn in 2021 teruggebracht naar de begraafplaats van de Sint-Agathatsjerke

Van de vele teruggevonden kisten stond er ook een in het voormalige streekmuseum *It Bleekerhûs* in Drachten.

Bij de restauratie van 1921 werden de sarcofagen weggegeven aan particulieren.

In 1957 zijn de sarcofagen en deksels geregistreerd zie hierboven. De Stichting Sint-Agathatsjerke is er in geslaagd een aantal terug te halen naar het kerkhof.

Een van de sarcofagen met deksel is op oorspronkelijke diepte ingegraven aan de noordzijde van de begraafplaats.

Grafzerken in de kerk

De gemeenschap van gelovigen werd niet alleen gevormd door de levende kerkgangers maar ook door de gestorven voorouders. De gestorvenen met voldoende status en financiële middelen lagen in het midden van het kerkinterieur al naar gelang hun hiërarchische plaats begraven. Op die manier namen de overledenen deel aan de liturgie van de levenden.

Wanneer een lid van de adellijke familie overleed werd er, behalve een zerk op de vloer in de kerk, ook een houten rouwbord gemaakt en aan de muur in de kerk bevestigd. In de kerk hangen er elf, allen van het geslacht Van Haersma. De grafzerken in het gangpad, consistorie en berghok A,B,C,D en F zijn uit de 17^e – 18^e eeuw; deze zijn o.a. van de Van Haersma's.

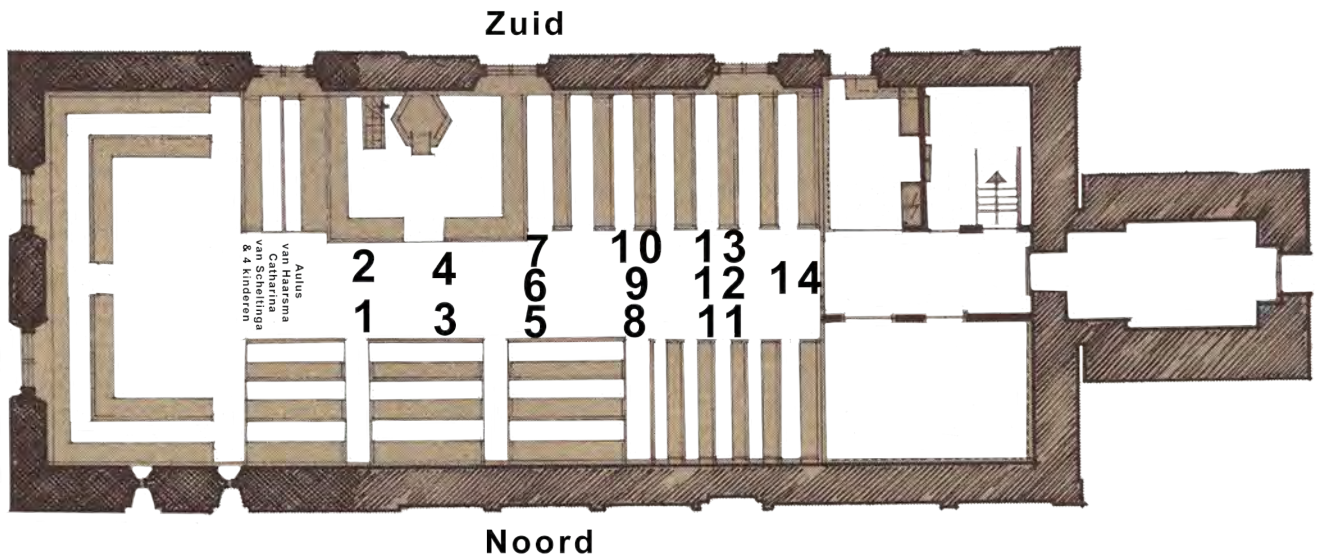
De grote zerk vlak bij het koor is van Aulus van Haersma † 1669 en Catharina van Scheltinga † 1652 met vier van hun kinderen. Hij was de eerste grietman die in de kerk begraven werd. De volgende generaties werden in het koor begraven.

Detail uit grote zerk bij het koor

De grote zerk bij het koor van Aulus & Catharina

Overzicht grafzerken in de Sint-Agathatsjerke

In het middenpad zijn 14 graven, afgedekt met bewerkte hardstenen platen. Hier liggen o.a. twee predikanten; Johannes Duyf, secretaris van de Grietenij Smallingerland en zijn vrouw Rebecca Faber; en sommige vooraanstaande ambachtslieden. Deze 17^e- en 18^e-eeuwse blauwe, hardstenen grafzerken in het middenpad zijn hier en daar behoorlijk uitgesloten.

Grafsteen 1 met detail

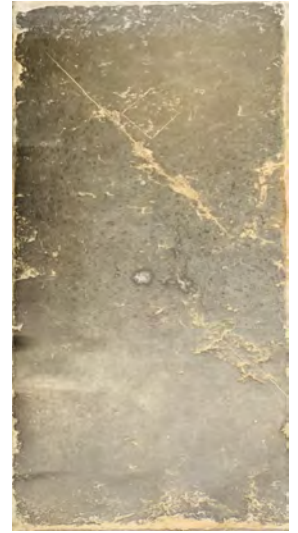
Grafsteen 2 met detail

Grafsteen 3

Grafsteen 4

Grafsteen 5 met detail

Grafsteen 6

Grafsteen 7 met detail

Grafsteen 8

Grafsteen 9

Grafsteen 10

Grafsteen 11

Grafsteen 12

Grafsteen 13 met detail

Grafsteen 14 zuid

Grafsteen 14 midden

Grafsteen 4 noord

Met de komst van de Fransen wordt het op hygiënische gronden verboden om doden in de kerk te begraven, daardoor vervielen ook deze inkomsten voor de kerk. Het systeem van stoelverpachtingen ontstond toen, de plek van de stoel bepaalde de prijs.

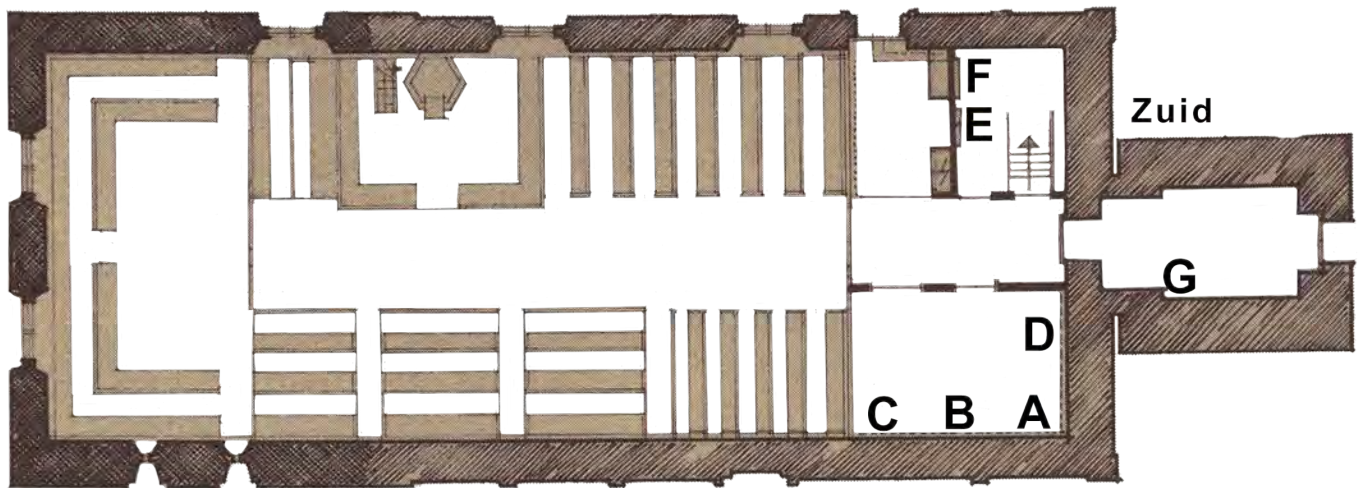
In die tijd, ingeluid met de Franse revolutie in 1795 onder het motto *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*, werd op drastische wijze afgerekend met de heerschappij van de landadel. Met het weggappen van de wapens en de woorden *Edele* en *Hooggeborene* in de zerken liet men een niet meer te herstellen spoor na van deze politieke omwenteling.

De grote 18^e-eeuwse zerken van de Van Haersma's zijn bij de restauratie van 1921/1922 uit het koorgedeelte gehaald; twee E en F bevinden zich in het zijkamertje en vier A, B, C en D in de grote consistoriekamer.

De stenen zijn bewerkt in een erg hoog reliëf. De afgebeelde baldakijnen, draperieën en putti zijn illustratief voor de overdaad aan vormen en stijltoepassingen in die tijd. Een van de stenen is ingelegd met wit marmer, waarin de tekst staat gegraveerd. Na een ontwikkeling van de grafstenen van uiterst eenvoudig in de 12^e eeuw tot een verfijnde stijl in de renaissanceperiode in de 16^e eeuw, staan deze Van Haersma-zerken aan het eind van een ontwikkeling.

Grafzerken in de consistoriekamer en opslag

De grafzerken A t/m D staan in de consistoriekamer en zijn ongeveer 10 cm. verzonken in de vloer met een plint aan de onderkant.

Grafzerk A

Arent van Haersma 1645-1709 en
Aurelia van Glinstra 1645-1707

Grafzerk B

Aurelia van Haersma 1705-1753
Livius van Haersma 1702-1778
Johanna Maria van Wyckel 1716-1792

Grafzerk C

Aulus van Haersma 1670-1717 en
Anna van Scheltinga 1665-1729

Detail uit Grafzerk C

Detail uit Grafzerk C

Grafzerk D

Hector Livius van Haersma 1673-1720 en
Titia van Bosma 1683-1734

Grafzerk E

Arent van Haersma 1700-1723

Grafzerk F

Johannes Saekema van Haersma 1709-1742

Grafzerk in toren

Grafzerk G

Deze grafzerk is van het eerste kind van Aulus van Haersma rouwbord 3 en Anna van Scheltinga rouwbord 6 – grafzerk C en is van Aerent van Haersma, geboren op 6 april 1698, gedoopt op 10 april, overleden op 10 september en begraven op 20 september 1698, 22 weken en 3 dagen oud.

De grafsteen ligt achter het schandblok gevangenenkluster in de hal van de toren aan de noordzijde.

Het wapenmedaillon onder heeft het alliantiewapen van zijn ouders, Van Haersma's en Van Scheltinga.

Rouwborden

Het kerkinterieur wordt sterk gedomineerd door elf zeer zware rouwborden die rondom aan de muren hangen, ter nagedachtenis aan de familie Van Haersma, grietmannen van Smallingerland en woonachting in Oudega. De oudste is van 1707 en het jongste van 1792.

Het zijn herinneringsborden die oorspronkelijk de vorm hadden van een ruit. Destijds werden ze soms meege dragen in de begrafenisstoet. Direct na overlijden, maar ook wel bij leven, werden de borden besteld bij de timmerman of de beeldsnijder. Het bord toont het kleurige wapen van de gestorvene of het dubbele wapen van beide families, wanneer het de vrouw betreft. Het bord heeft meestal daaronder een uit hout gesneden draperie waarop de naam, het ambt, de sterfdatum en soms de leeftijd zijn geschilderd. Na de rouwperiode werd het rouwbord op een gehuurde plaats in de kerk gehangen.

De rouwborden van de Van Haersma's zijn veel groter en zwaarder dan de tot de achttiende eeuw gebruikelijke. Deze borden zullen dan ook wel gemaakt zijn voor directe plaatsing in de kerk. De borden zijn van ongeveer gelijk formaat en rechthoekig. Negen hebben een zware architectonische omlijsting met zuilen en fronton in barokstijl. Twee ervan hebben sobere gladde pilaren en zeven zijn omrankt. Twee kregen een grijs marmer-imitatie; de andere zijn zwart geschilderd.

In en op de omlijsting zijn symbolen van de vergankelijkheid toegevoegd: schedel, knekels, een zandloper en sikkels. Opvallend zijn de twee laatste in een sierlijke rococostijl. Door de lossere vormgeving en het gebruik van meer goudverf lijken deze borden veel lichter. Alle borden hebben royaal versierde kleurige bekroonde wapens en dit alles is geplaatst tegen een fond van zwart fluweel.

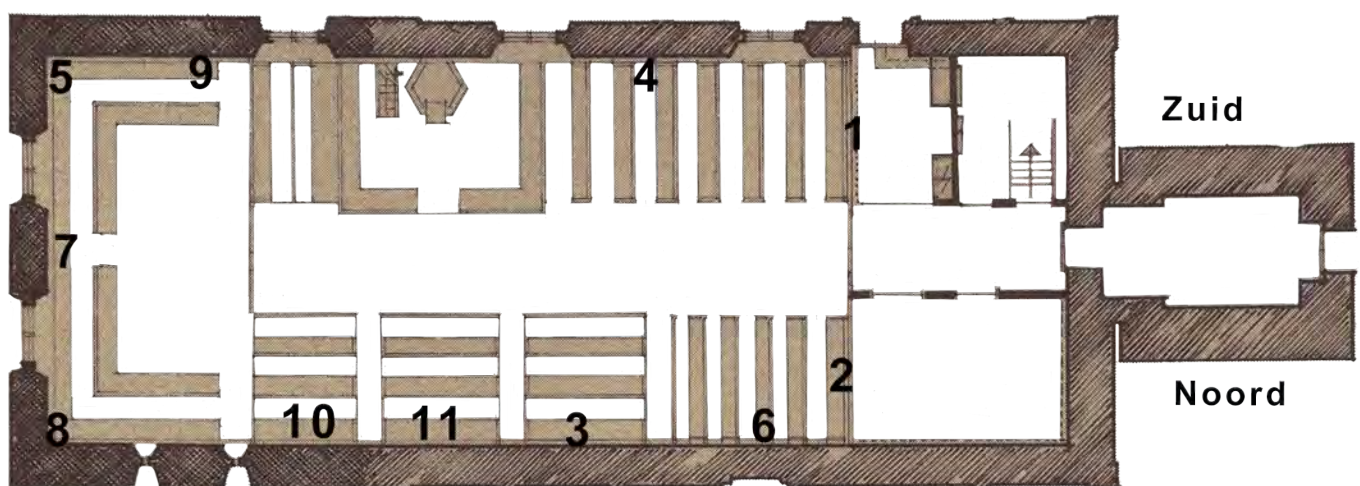
In 1795 zijn de rouwborden waarschijnlijk tijdelijk uit de kerk verwijderd en keerden na de Franse tijd weer terug.

In begin 20^e eeuw was het fluweel van de fraaie rouwborden geheel verteerd, het hout van de wapens beschadigd en gedeeltelijk vergaan. De afstammelingen van de Van Haersma's uit de vrouwelijke lijn namen tijdens de restauratie in 1921/1922 de kosten van de 11 rouwborden op zich die door Hindelooper beeldsnijders zijn gerestaureerd.

Na de restauratie is er een nieuwe schikking voor de borden bedacht waarbij twee borden de hoeken in het koorgedeelte afsluiten. De borden hangen niet in een chronologische volgorde en jammer genoeg hagen de twee oudste borden nu moeilijk zichtbaar op de kraak.

Zowel in 1921 als in 1974 zijn de rouwborden gerestaureerd en geconserveerd om verval tegen te gaan. Door het gebruik van lindehout, een zachte en dus gemakkelijk snijbare houtsoort, waren de borden sterk door houtworm aangetast.

In 2018 heeft Randolph Algera uit Heerenveen/De Knipe de lagen vuil van de rouwborden verwijderd; de actieve houtwormen zijn bestreden, de gaatjes gevuld en het bladgoud weer aangebracht.

Overzicht rouwborden in de Sint-Agathatsjerke, nummering in volgorde van overlijden

1: Boven achter orgel, zuidzijde
Aurelia van Glinstra
Huisvrouw van 2
° 1644 - † 3 mei 1707
Grafzerk **A**

2: Boven achter orgel, noordzijde
Arent van Haersma
Grietman Smalingerland
° 1645 - † 21 augustus 1709
Grafzerk **A**

3: Noordzijde
Aulus van Haersma
Grietman Smalingerland
° 1671 - † 11 februari 1717
Grafzerk: **C**

4: Zuidzijde
Hector Livius van Haersma
Raad Ordenaris
° 1673 - † 10 april 1720
Grafzerk: **D**

5: Hoek zuid-oostgevel
Arent van Haersma
Grietman Smalingerland
° 1700 - † 3 mei 1723
Grafzerk **E**

6: Noordzijde
Anna van Scheltinga
Weduwe van 3
° 1665 - † 7 oktober 1729
Grafzerk **C**

7: Oostzijde
Titia van Bosman
Weduwe van 4
° 1683 - † 20 april 1734
Grafzerk **D**

8: Hoek noord-oostgevel
Johannes Saekema van Haersma
Captein compagnie infanterie
° 1709 - † 30 maart 1742
Grafzerk **F**

9: Zuidgevel
Aurelia van Haersma
° 1705 - † 28 februari 1753
Huisvrouw van 10
Grafzerk **B**

10: Noordgevel
Livius van Haersma
° 1702 - † 30 januari 1778
Grietman
Grafzerk **B**

11: Noordgevel
Johanna Maria van Wijckel
° 1716 - † 16 september 1792
Laatste weduwe van 10
Grafzerk **B**

Kerkhof¹⁹

Het kerkhof ligt aan de zuid- en noordzijde van de kerk en aan de achterzijde, aan de oostkant. Daar staat ook de oudste steen van de begraafplaats, van Hisder Fokkes Fokkema, die leefde van 1747 tot 1815. Ten zuiden van het bestaande kerkhof is een nieuw grafveld aangelegd. Tegen de muur van de kerk zijn plaatjes geschroefd, waarop de regelnummers staan geschreven.

Op het grafveld aan de noordzijde liggen de graven dichter op elkaar dan aan de zuidzijde. Voor het bepalen van de plaats van een nieuw graf gelden dan ook verschillende maten. Onder de goot van het kleine gereedschap hokje op de zuidzijde hangen daarvoor drie meetstokken, elk met de merktekens op verschillende afstand van elkaar. Aan de noordkant werden voorheen de mensen met geld begraven. Aan de zuidkant was de ontbinding sneller, daar konden eerder nieuwe graven worden gerealiseerd.

Het kerkhof is voor iedereen dagelijks toegankelijk van zonsopgang tot zonsondergang. Op het kerkhof zijn graven, urnengraven en urnennissen te vinden. Nieuwe grafkelders zijn niet toegestaan.

Het bestuur van de Stichting houdt een lijst bij van graven die van historische betekenis zijn of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft. Alvorens tot ruiming van graven over te gaan, onderzoekt het bestuur of er graven zijn die in aanmerking komen op de lijst te worden bijgeschreven.

Het nieuwe *Plaatselijk Reglement Kerkhof te Oudega (Sm.)* werd in maart 2021 van kracht.

Foto: Gereedschap huisje, april 2013

¹⁹ Een kerkhof is een oudere, begraafplaats bij of rond een kerk, terwijl een begraafplaats een algemenere term is voor elke plek waar overledenen worden begraven, vaak beheerd door de gemeente en niet per se verbonden aan een kerk. Een kerkhof heeft een historische en religieuze oorsprong, terwijl een begraafplaats een breder, seculier begrip is.

Historische graven

Urnenmuur

Met het realiseren van de urnenmuur in 2021 komen nu oude en nieuwe manieren van ter aarde bestellen van overledenen bij elkaar.

Stilberne bern

Een paar jaar geleden werd er bijna niet over gesproken, maar het onderwerp wordt niet langer weggestopt: het krijgen van een stilgeboren kind, een kind die in de buik is overleden. Sinds 2020 kunnen ouders van een 'stilgeboren kind'²⁰ hun destijds niet geregistreerde baby alsnog laten registreren. Daarmee wordt een taboe doorbroken.

Bij de Stichting Sint-Agathatsjerke in Oudega vonden ze dat het tijd werd om stil te staan bij de kinderen in het dorp die stil ter wereld zijn gebracht. Wout en Inge van Hall uit Oudega kwamen bij de gemeente met het idee voor de steen. "We hebben het er toen over gehad en vonden het een goed idee. We hoorden toen ook meer mensen uit het dorp die hier mee te maken hebben", aldus Arjen Bosgraaf van de Stichting Sint-Agathatsjerke. "Kunstenaar Roelie Woudwijk uit Opeinde is toen gevraagd om een monument te maken."

Met mijn voeten in het verse lentegras
omringd door madeliefjes
fladdert een vlinder voor me uit
Langs het pad nieuw leven dat mij lief is.

²⁰ Een bij de geboorte al overleden baby, de Engelse term stillborn wordt ook vaak gebruikt hiervoor

Zo begint het gedicht *Stilgeboren Kinderen* op het monument dat Roelie Woudwijk heeft gemaakt. Het gedicht staat op een groen granieten steen en komt op het kerkhof van Oudega. Het gedicht ligt laag in het gras. "Het lijkt alsof het gedicht op het gras valt. De steen is groen en er komen madeliefjes op. Ook ligt de steen een beetje schuin zodat het water er goed af kan lopen", vertelt Woudwijk. De kunstenaar vond het ook wel spannend om het monument te maken omdat het om een kwetsbaar onderwerp gaat. "Ik heb gekozen om het over een vlinder te doen, dat staat vaak symbol voor het stilgeboren kind". De kunstenaar verdiepte zich in het onderwerp en voerde gesprekken met families.

Elf kaarsjes werden zaterdagmiddag 3 oktober 2020 in stilte aangestoken bij de onthulling van het gedenkteken voor doodgeboren kinderen op de begraafplaats bij de Sint-Agathatsjerke, allemaal door nabestaanden, voor hun levenloos geboren zoon, dochter, broer of zus.

Stilgeboren kinderen

Ons lieve kind

Met mijn voeten
in het vosses lantergros
omringd door madeliefjes
fladdert een vlinder voor mij uit
lange het pad
nieuw leven
dat me o zo lief is

Doorbij wete bloesems
aan de bomen
omringd door madeliefjes
darelt vlinder vordt
lange het pad
van groei
dat me o zo lief is

Bij bloemen
met jelle kleuren
omringd door madeliefjes
houdt vlinder stil

Zonder vlinder
voor me uit
maar nog omringd door madeliefjes
vervolgt ik het pad

Alle schoonheid
lykt verdwenen
in een tuun van dichte mist
met mijn voeten in het natte gras
lange het pad
dat me o zo lief was

Geet een zonnestruif
de mist breekt
en kleine witte vlinder ruimte geeft
trots noem ik je naam
mijn eigen kind
ik draag je met me mee
op welk pad ik me ook bevind
(Roelie Woudwijk)

Pastors & Predikanten

De Sint-Agathatsjerke is oorspronkelijk gebouwd als Rooms Katholiek godshuis. Tijdens de hervorming in 1580 kwamen alle kloostergoederen en kerkgebouwen toe aan de staat. Tot die tijd predikten er de dorpspastors, meestal Friezen, door vrije priesterkeus aangesteld.

1503	Pastoor Wolterus
1504	Pastoor Aebele
1515	Pastoor Hoyte Vermoord door Leeuwarder schutters op 25 februari 1515
1523 – 1527	Pastoor Tiebbe
1542 – 1547	Pastoor Syger Jacobs De prebende ²¹ wordt voor het eerst in 1542 genoemd
1549 – 1574	Pastoor Hendrik Dercksz Op 16 september 1557 heet hij Brockanus
1575 – 1580	Pastoor Joannes Olfers/Ofkes
1581	Pastoor Joannes Uffkesz

De kerkelijke gemeente van Oudega was sinds ± 1600 gecombineerd met Nijega en Opeinde. In Nijega en Opeinde stonden ook zeer oude kerkgebouwen. Deze zijn afgebroken in daarvoor in de plaats zijn in Nijega 1903 en in Opeinde 1908 nieuwe kerken gebouwd. Na de Reformatie draagt de kerk de naam *Nederduits Gereformeerde Kerk*; vanaf 1816 *Nederlands Hervormde Kerk*.

In het torengevel bevindt zich het *predikantenbord* met de namen van alle predikanten die in dit kerkgebouw/deze gemeente werkzaam zijn geweest.

1600 – 1603	ds. Emarus Marci Eerste predikant na reformatie; Uit Ryptsjerk; Hem werd in 1598 gerechtelijk zijn dienst opgezegd; Overleed in 1603
1612 – 1614	ds. Franciscus Pontanus
1614 – 1627	ds. Hermannus Garripejus Herman van Garyp
1627 – 1640	ds. Petrus Dionysius Beroepen van Garyp en later weer daarheen vertrokken; Overleed in 1641

²¹ Een prebende van het Latijn praebenda pars = te schenken deel is het jaarlijkse inkomen van een geestelijke.

- 1640 – 1644 ds. Franciscus Juvenalis Frans de Jonge; In 1640 kandidaat en in 1644 naar Stiens vertrokken
- 1644 – 1647 ds. Philippus Koëller Kandidaat in 1644; Vertrok in 1647 naar Akkrum en overleed aldaar in 1691
- 1648 – 1657 ds. Johannes Wilhelmi Wijngaart
Geboren in Schingen in 1623; Kandidaat in 1648 en vertrok in 1657 naar Oudeboorn
- 1657 – 1685 ds. Petrus Gerards Meilmsma Kandidaat in 1652; Bleef in Oudega tot zijn dood in 1685
- 1686 – 1688 ds. Rudolphus Noordbeek, Johanneszoon
In 1686 beroepen van Beetgum; Vertrok in 1688 naar Workum; Stond in 1711 in Leeuwarden en doopte in dat jaar de jonge prins Willem Carel Hendrik Friso; Overleed in 1719
- 1688 – 1694 ds. Florentinus Bomblé
In 1686 beroepen van Itens; Vertrok in 1694 naar Sneek; Schielijk overleden in Amsterdam op 25 januari 1722
- 1694 – 1697 ds. Johannes Sixti In 1694 beroepen van Menaldum; Vertrok in 1697 naar Emden; Overleed in 1698
- 1697 – 1701 ds. Fredericus van Houten
Geboren in Zwammerdam in 1662; Doctor in de medicijnen en avondprediker in de Franciscaner kerk in Emden; Als kandidaat beschouwd en beroepen in 1697; Vertrokken naar de Kaag bij Leiden in 1701; Overleed in 1711
- 1701 – 1703 ds. Ibertus Fennema
Geboren in Marssum; Conrector in Leeuwarden; Beroepen in 1701 en vertrok in 1703 naar Leeuwarden
- 1704 – 1742 ds. Gerardus Steensma Kandidaat en beroepen in 1704; Wegens ouderdom en zwakte met emeritus in 1742
- 1743 – 1754 ds. Bernardus Hermanni Venekamp
In 1743 beroepen van Nijkerk; Vertrok in 1754 naar Bonde Oost-Friesland; Overleed in 1777
- 1755 – 1786 ds. Nicolaus van Waning
Geboren in Amsterdam in 1715; Beroepen in 1755 van Hemmen. Kon wegens zwakte geen afscheidspraak houden, de predikant van Boornbergum las in 1786 een brief van hem voor; Overleed in 1789
- 1786 – 1792 ds. Anne de Haan
Er werd voor hem een nieuwe pastorie gebouwd; In 1786 van Oudehorne beroepen; Vertrok in 1792 naar Dokkum
- 1793 – 1828 ds. Derk Vries Sibinga In 1793 van Eenum beroepen; Ging na 35 jaar in 1828 met emeritus
- 1829 – 1838 ds. Sytze Piers Minnema
Geboren in Gorredijk; Kandidaat in 1829 en legde zijn werk in 1838 neer; In 1840 wegens wangedrag afgezet als emeritus predikant
- 1839 – 1900 ds. Andreas Jacobus Liewens
Geboren in 1810 in Ulzen; Kandidaat en beroepen in 1839; Na 61 dienstjaren met emeritus; Overleed in 1901 in Boornbergum. Maakte zowel de [Afscheiding](#) als de [Doleantie](#) mee. Diende nog in de tiendaagse veldtocht van 1831 – 1832 tegen België

Eind 1903 kwam er een eind aan de bestaande combinatie Oudega en het deel Nijega-Opeinde en werd de Hervormde gemeente Oudega zelfstandig.

- 1904 – 1909 ds. Foppe A. Hingst
Beroepen van Diever; Overleed in Oudega in 1909; 1^e predikant van de zelfstandig verklaarde gemeente van Oudega
- 1910 – 1948 ds. Adrianus Carsjens
Geboren op 28 april 1880 in Boskoop; Beroepen van IJzendijke in 1910; Emeritus in 1949; Vertrok in 1951 naar Earnewâld; Overleed op 7 februari 1963; Begraven in Oudega. Hij schreef vele historische artikelen en was voorzitter en medeoprichter van de Boerenleenbank en het waterschap. Was betrokken bij de droogleggen van de Eastersânning
- 1951 – 1956 ds. Sjoerd Bijleveld Geboren in 1918; Beroepen van Kimswerd in 1951; Vertrok in 1956 naar Boornbergum
- 1956 – 1971 ds. Hilko Alkema
Geboren in 1905; Beroepen van Winschoten in 1957; Vertrokken in 1971; Laatste predikant die de pastorie bewoonde

Vanaf 1979 is er het pastoraal verband Oudega / Garyp

- 1980 – 1987 ds. Jan Henk Hamoen
Geboren in Woerden; Intrede als predikant op 10 augustus 1980 en vertrok op 26 april 1987 naar Leeuwarden
- 1988 – 1993 ds. Annemieke Dekker
Geboren in Rotterdam; Deed als kandidaat en tevens als 1e vrouwelijke predikant in Oudega haar intrede op 28 februari 1988 en verzorgde samen met haar man René Rosmolen de kerkdiensten.
- 1993 – 2003 ds. Feije Thomas Osinga

De Hervormde Gemeente van Oudega heeft in 2007 besloten om de oude kerk haar oorspronkelijke naam *Sint-Agathatsjerke* terug te geven, zij volgde hiermee de Gereformeerde Gemeente die haar gebouw *it Ljochtbeaken* had genoemd.

Op 25 april 2010 zijn de Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Gemeente gefedereerd. De fusiedienst was op 11 januari 2015. Sindsdien is het 1 van de 2 kerken van de PGO: *Protestantse Gemeente Oudega*

Poëzie

Aldegeaster Toer en Tsjerke

Sjouke de Zee † 1954

Dichterspaad 2016 paneel tegenover Sint-Agathatsjerke - út *Fen lang ferlyn*

Jimm' drege toer en tsjerke
Oan de oare Rant fen 't wiid,
Jimm' wêzen, 'k kin 't sa merke,
Sprekt fier út grize tiid.
Nei 't stoarjeboek yn wizzens sei,
Komm' jimme út toalfte ieuw al wei,
Mar leit dyn tiid omfierren,
Sa'n lange rek fen jierren,
Jimm' stean dêr hjoed yet ûnbidoarn.
En binn' fen 't âlde gea de kroan!

Trou stean' jimm' neist elkoarren,
Mar dochts net oan'oar fêst.
Wol binn' jimm' elkoars skoarren
En fine it sa grif bêst.
Dû toer, sa eptich, foars en heech,
Fen douwe- en bakstien, hecht en dreech,
En kreas omklaeid mei klinkert,
Bist' fier yn 't rûn de blinkert;
Min sjocht dy op in ôfstân skoan
As Aldegeaster swide kroan.

Alear yn 't griis forline,
Wierst ' fins'nis ek foar 't gea;
Ynwindich kinn' 'm yet fine
Hwet jamk de rjochtspraek bea;
in blok stiet yet as pynbank ré,
't Forklearret ús, ho 't op dit sté
Mûlk folle kwea forrjuchte
Mei liifpraek waerd bisluchte.
En 'n stiennen deakist, geef as kryt,

Bewarrest sûnder wryt ef slyt.
Dyn klokkelet, sa treftich,
Klinkt út dyn krune wei;
It galmet lûd en kreftich
Ut hege mûlen wei.
't Klinkt as boadskipjend jubellet,
Of 't sprekt fen rouwe, leedzje en smert;
De tidenrin koe 't bringe,
Need 't âlde gea bispringe.
Sa 's grytman Jelle Sikkes tiid
Yn fyftjin fyftjin's neare striid.

En dû, o grize tsjerke
Museum fen dizze groun,
Yn dy, elkien kin 't merke,
Wirdt skat by skat yet foun; -
Kleurd glês yn 't âld romaenske rût,
dat byldet kinst en lofwirk út.
't Seit hwet de tiid hat nommen
As bût fen gean en kommen
Rouboerden jow' m i wapens oan:
Ofbritsen libbens, fall'ne kroan.

O, grize toer en tsjerke
Oan de oare kant fen 't wiid,
limm ' dregens hat bisterke
De pit fen earder tiid.
Dat moaije, o, dat minje ik sa,
En 'k wol der graech myn part fen ha;
Jimm' bliuw' foar my de tsjûgen
Fol trou yn hechte foegen; -
Hjoed stean jimm' ' ljochtsjend, ûnbidoarn
Oerein as de Aldegeaster kroan.

De Aldegeaster tsjerkebeammen

A.W.W.Gz. Foarjiersmoanne 1904

Doarpsomropper juli 1981 nummer 10 - De Bakbrogge septembar 1992 nummer 4 - De Bakbrogge mei 2001 nummer 3

Hjir stean wy nou, d'iep'ren reuzen
Sa lang de pronk'fen Aldegêa.
Hjir tusken tsjerke en posterije
En nou! foroardield ta de dea.

Troch 't wreed beslút fen tsjerkefâlden
Meije wy hjir nou net langer stean.
De bile wirdt al foar ues slipe,
Sa mat ues greatheid nou forgean.

Ja! lang haw' wy hjir as stânfriesen
Al stien, en mei ues bledrich krún
Bjuw scaed en lijte brocht sa't hjerde
Oan postoarije en hjar tún.

Mar ek om't plak dêr d'eale deaden
Wird' yn 'e yw'ge rêste lein,
Stean wy as wachters, steeds omslutend
't Memento mori 't libbensein.

Wiid spraeten wy ues swiere krunen
Heech rikken wy ues reuzelea
En toanden uuren fier de swalker
It fredich doarpke Aldegea.

En komt in stoarm ues te berinnen
Elk biedt him trou de stoere kop.
Hy mei dan skodsje ues en bûwkje
Wy nimme him yn ues earmen op.

Mar f'line hjerst doe wylde stoarmen
It ierdryk teistren, wreed en fel,
Doe waerd it ien fen ues te machtich
Hy briek midts twa, en joech him del.

En sont syn fâl is ues fortrouwen
By tsjerkefâlden glêd ferroun,
Hwent ringen komm'ek wy te fallen
Sa stean wy oan ues libbensjoun.

Mar nei ues scil de sinne scroeije
Hwer't simmers troch ues scadich wie
En scill' de stoarmen frij forniele
Hwer 't foartieds jimmer feilich stie.

Ja! siker men scil't onderfine
Mar net oars as ta eigen scea,
Hwent mei ues scil ien diel fordwine
Fen't oansjen dochs fen Aldegea.

De âlde toer

Gjil Welling

De Bakbrogge juni 2011 nummer 3

Foarlêzen by de kremaasje fan Alle Welling

Mids yn 't doarp stiet stoer en dreech

D' âlde skiere toer

Sjocht de wide fjilden oer.

Sjocht omheech, omleech

altyd sjocht er fier yn 't rûn

wrotten en gejei,

alle minsken wrotte mei

op é lege grûn.

Ienkear is har skreppen oer,

ienkear komme hja

nei it stille tsjerkhôf ta

by de âlde toer.

Freonen geane swart en stom

't tsjerkhôf skriemend oer.

Mar dan komt der út é toer

freonlik fol gebrom.

Freonen ha 'k nei 't grêf ta brocht

freonen fan myn hert.

Alde toer-Klok yn myn smert

brocht dyn ropstem ljocht.

Wolkom, Wolkom kom mar kom

hjr is frede en iivige rêst

oer is libbens lêst,

rêst yn swiete slom.

De Grytman

Eeltsje Halbertsma

Uit: Anders Kijken naar de rijkdom van Smallingerlands erfgoed – Smelne's Erfskip, 2019

Ik woe wol dat ik grytman wie
Sa'n amt stiet my wol oan.
Dat baantsje is ek gâns net swier,
En it fertsjinnet skoan.
It rjuchthûs sit 'er hearlik op,
Men smookt en drinkt 'er ta.
En jout mynhear in foarstel op,
Dan seit d' assessor: "Ja!"

Wol er leaver swije,
Nigen is faak genôch.
O, wat binne dy hearen
Baargen oan 'e trôch.

Har feinten hwaww' s' ek goe'keap,
Want d' earme gritenij
Jout jild en dan noch op 'e heap
In moaie liverei.
En het mynhear it podagra,
Is hy fan reizgjen frij,
In rinner bringt de brieven ta,
Dy skikt de gritenij.

Wol mynhear út jeien,
Boeren sjaggelje mei.
Wa lykje dy sloven?
Lammen oan 'e wei.

'k Woe dochs net dat ik grytman wie
Fan 't brea fan d' earme man,
Sok jild misgun ik him gjin hier,
De flok dy kleeft 'eroan.
Sa'n hûnebaas fan 't heech bestjoer,
Op it lâns tichelwurk,
Is 'er by alle Friezen oer.
De heart no by de Turk.

Lied no mar de klokken;
Alde gritenij wurdt
In blide deade,
Sa sjonge wy.

En wol mynhear it wurd ris dwaan
En falt it praat him siwer,
Siktaris het er by de hân.
Dat is syn offisier.

En is 't ferstân net al te grut,
Is him de saak net klear,
De leit him alle dingen bleat
En sprekt mar foar mynhear.

Fjirtjinhondert gûne

En sa'n tsjerkfâdij
Is in akkefysje,
It komt 'er aardich by.

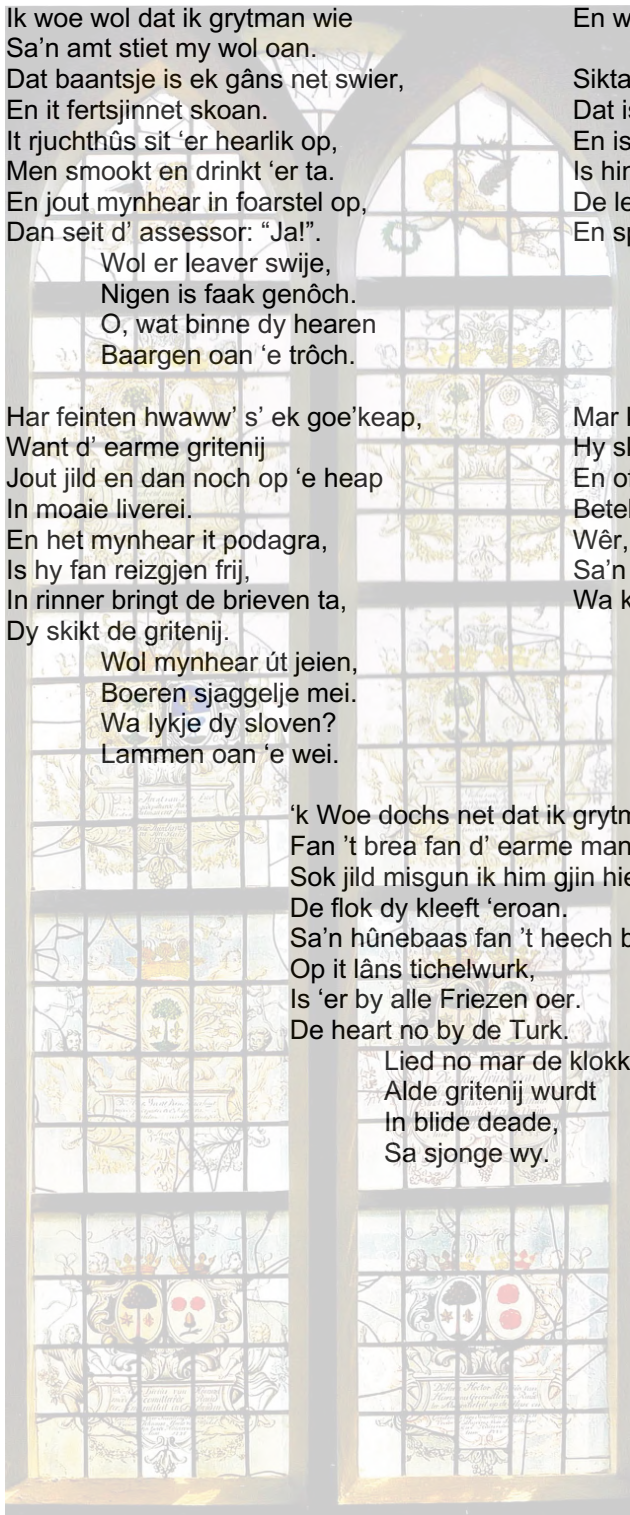
Mar komt er soms jit wat tekoart,
Hy skriuwt in omslach út.
En of de boargerij al moart,
Beteljen is 't beslút.

Wêr, sis my, is yn 't hele fjild,
Sa'n hear as grytman is?
Wa komt sa maklik oan it jild?

Net ien, dat is gewis.

Kom, myn goede Friezen,
Ofskou en swij.

Wês no mar tige fleurich,
't Sjongen is dochs frij.

In 1717 zijn n de middeleeuwse kerk van Oudega vijf gebrandschilderde ramen geplaatst. Een daarvan is gewijd aan het Haersma-geslacht. De andere vier zijn geschonken door provinciale besturen waarin de Haersma's zitting hadden. Het Haersma-venster dateert dan wel uit 1717, maar het is na successievelijke overlijdens aangevuld in 1735, 1755, 1758 en 1776. Met recht zou dit raam het *Grietmansraam* genoemd kunnen worden, want alle Haersma's op dit raam waren grietmannen van Smallingerland.

Op de achtergrond en in detail: Het Haersma-venster met het alliantiewapen van Livius van Haersma en zijn *twede Huisvrouw* Johanna Maria van Wyckel, gehuwd te Oudega op 19 april 1756.

O FROU it is jo oan te sjen

Harm Woelinga

Dichterspaad 2023 – paneel tegenover Sint-Agathatsjerke

yn 't foarbygean
sjoch ik jó achter de hage stean
jo lytse eachjes kypje
stikemwei de Buorren oer
't is dy stille wink
dy't my nijsgjirrich makket

o frou
it is jo oan te sjen
yn waar en wyn
de kop derfoar
it leauwen leit net fêst
yn kalk en semint

jo skeinde lea
ienris op stjerren nei dea
jo gapjende wûnen
mei nije hûd belape
't bankehout besnijt 'anno 1922'
fjurrich rôlet it ferwulft har loper út

o frou
it is jo oan te sjen
hjiir hâlde de van haersma's hûs
namme rang en stân
siere de swiere buorden
en it fragile glês

fiskers fan minsken
mei it wurd as kompas
smite foar jo harren netten út
frou justitia lykwols
smiet it túch ûnder de toer
it blok is bleaun de skande ferdreaun

o frou
it is jo oan te sjen
jo noasters galmje
snokken fan fertriet
as in leafste
foar it lêst ûnderweis is

ferstille en belêste
sjoch ik om my hinne
sakraal bemetten
achter it heech houten stek
betinke bôle en wyn
in tebrutsen lichem en fergetten bloed

o frou
jo makken my nijsgjirrich
ik kaam by jo binnen
doch jo noch helte mear by my
agatha, sint yn ieren en sinen
as in mem jouwe jo âldegea it boarst

Sterke tsjerke

Andries de Jong

Gemeentedichter Smallingerland 2018

Gedenkteken op kerkhof Sint-Agathatsjerke Buorren 1

Wat seit
in tsjerke
jo no
neat of treast
hillich of lilik
of sa as hjir
yn 't âlde lân
gewoan
alderôfgrylikste moai

De hage om it hôf
is miskien
krekt wat te heech
om glêd en sa fan huppakee
it leauwen yn te springen
sa is 't foar guon lju
in hiele toer
trou oan 't gebou
fan dy dingen
mar kinst fansels ek
gewoan troch it stek

Stikje foar stientsje
boude feroare krûpte
de bûnte bealch
fan preek en pipermunt
troch syn takomst
pûstend fan pine
boppe op in sânkop
nei no en hjir en hjoed
yn it stadichoan
ôfsjoude jas
en allinken út de liken
ta de rotsfotsen út oan ein
mar altyd en
aldergeloks
alle war
fan de wâldpiken

1921 bygelyks
opstien út de tsjerkedea
en hjoed de dei
noch hieltyd nea
âldsk
mar farsk
en wichtich en wolkom
foar elts
leauw
dat
mar.

Us âlde toer

Doarpsomropper mei 1982 nummer 19

Do hearst derby, o âlde toer, en bist
ús tige nei. Grif ha se ieuwenlyn
mei sin in moai heech plak foar dy útsocht,
do stiest der noch, yn alle waar en wyn.

Dyn skerpe, swarte eagen koen't it hear
goed oersjen, fier en alle kanten oer,
do witst derfan, wa 't yn it âlde gea
de iene d'oare wie, de âlde toer.

Us foarfoars dy't dy stifte ha, wy kenn'
net ien derfan, do hast mear kunde as wy,
sa tydlik as de minske bisto net, mar hast
geslachten kommen sjoen en seachst har nei.

In lange rige fan achthûndert jier
is om dy hinne bern 'en is der stoarn,
it doel fan elke lêste reis wiest do
en klokken klagen: der komt wer ien oan.

Us tagediene leedomsizzer wiest,
ek tiidoanjouwer foar it folk op 't lân
en sneons en sneins dan joech dyn dûnker /lûd
fan d'iene klok in wink fan Hegerhân.

Dyn noegjend, mar ek moanjed lûd waard heard
op't slot en yn'e earme klint, en't wie,
dêr bisto Godshûs foar, dy min nei't sin
dat d'iene bank nogal wat heger stie.

It lyts gedoch fan minsken, doe en no,
Hast sjoen; har striid om it bestean, 't ûnwis
besykjen goed te dwaan, no bist grif wiis
en.... tinkt dy dat de wrâld foarút gien is?

Al sprekt dyn hôf ús fan fergonklikheid,
der is ek wat fan ivichheid, as yn
dyn tsjerkerûmte bliuwt it âlde Wurd
dat, goed ferstien, noch is as lang ferlyn.

Tekeningen & Schilderijen
Haringa, Durkje

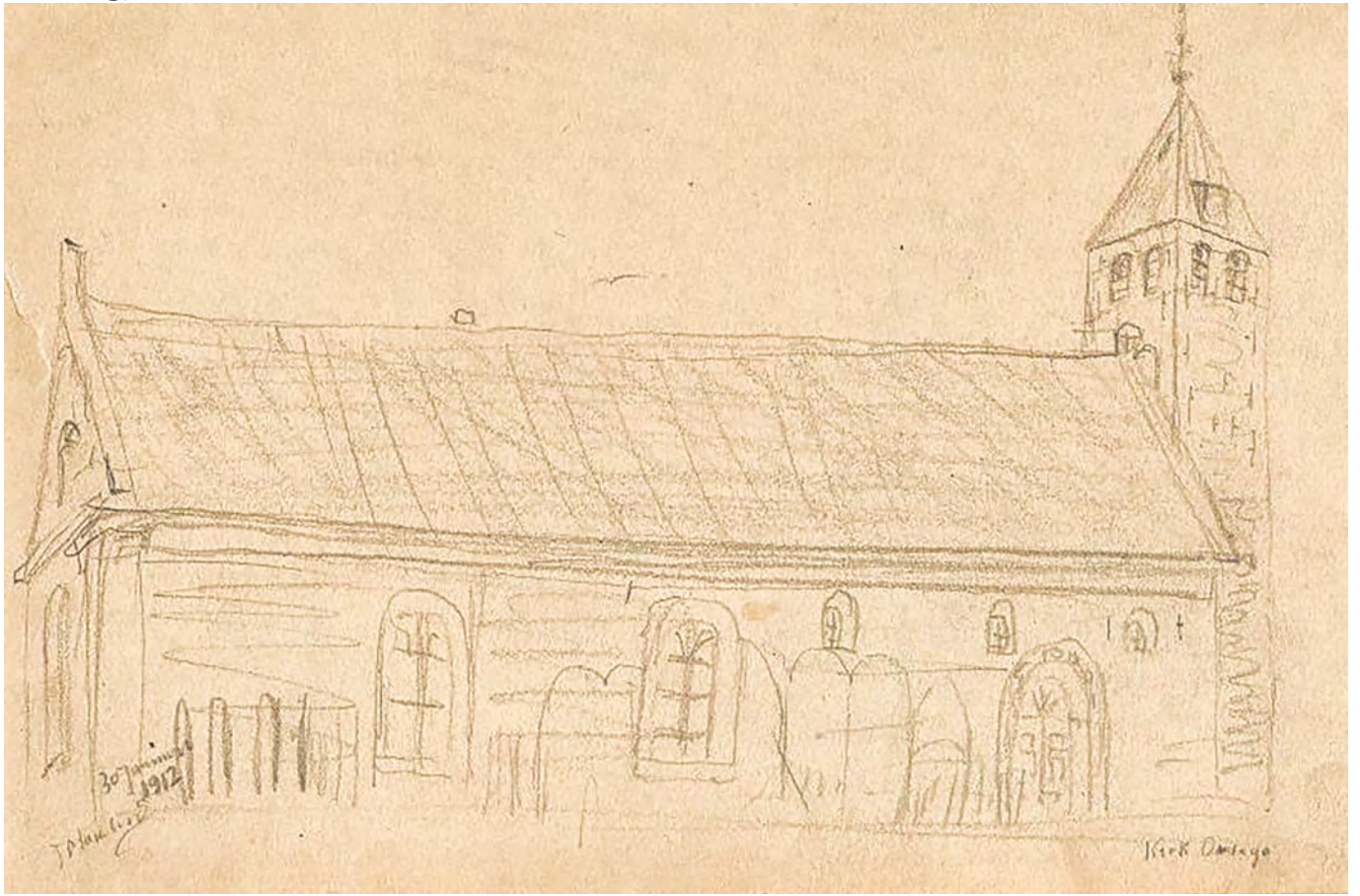

Herv. kerk Oudega

P. van Huizen '00

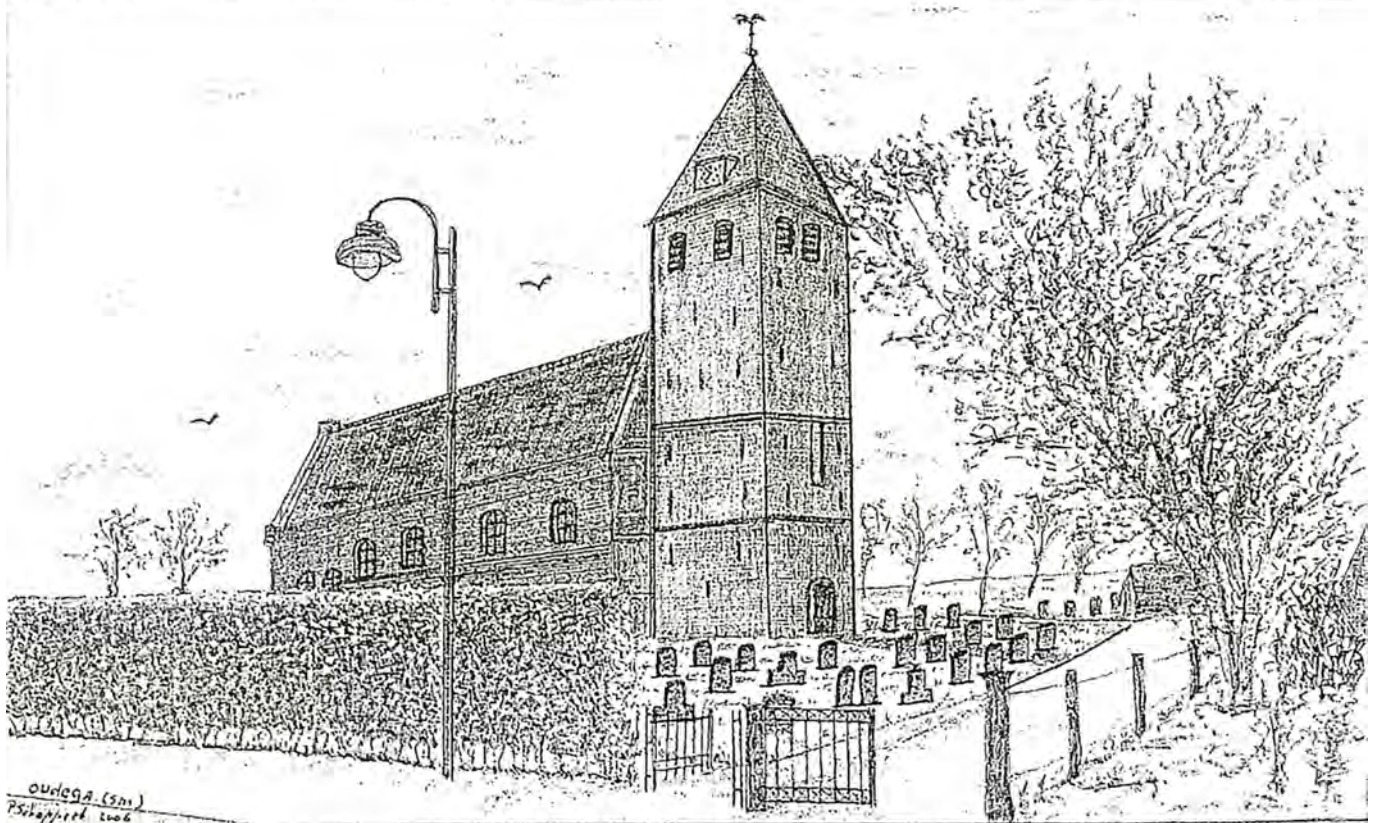
Planting, Jan

Aldegea Pynbank

Schoppert, P.

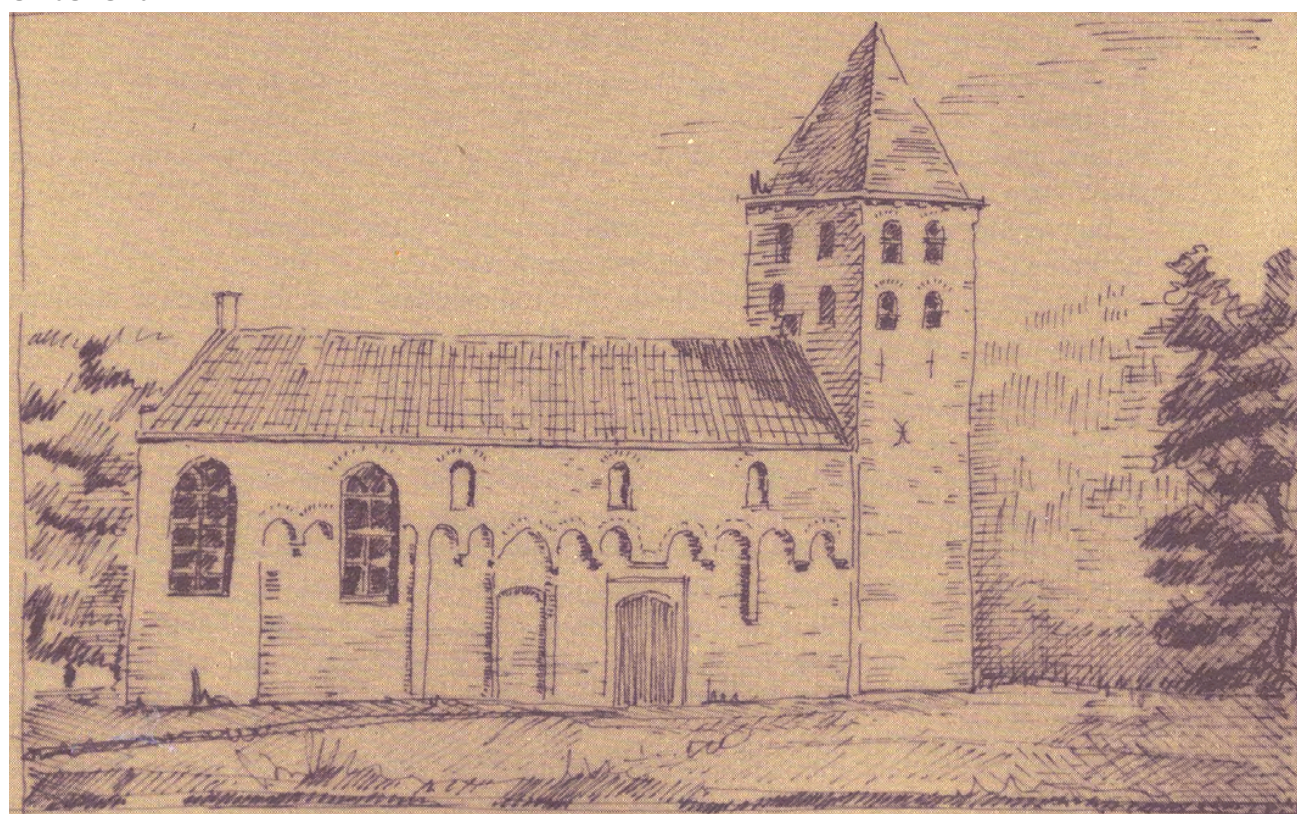
Spahr van der Hoek, J.J.

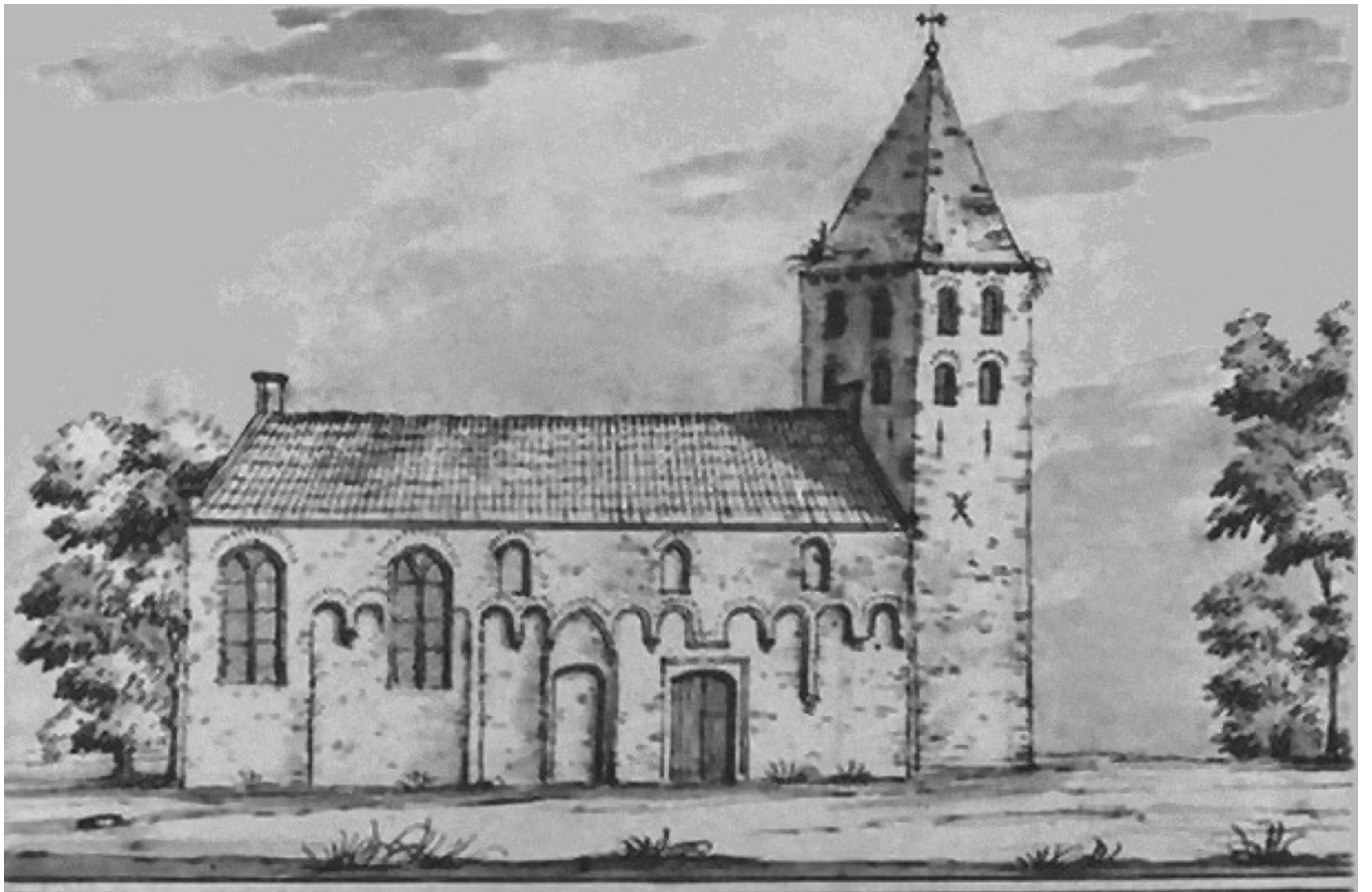

Staveren, A. van

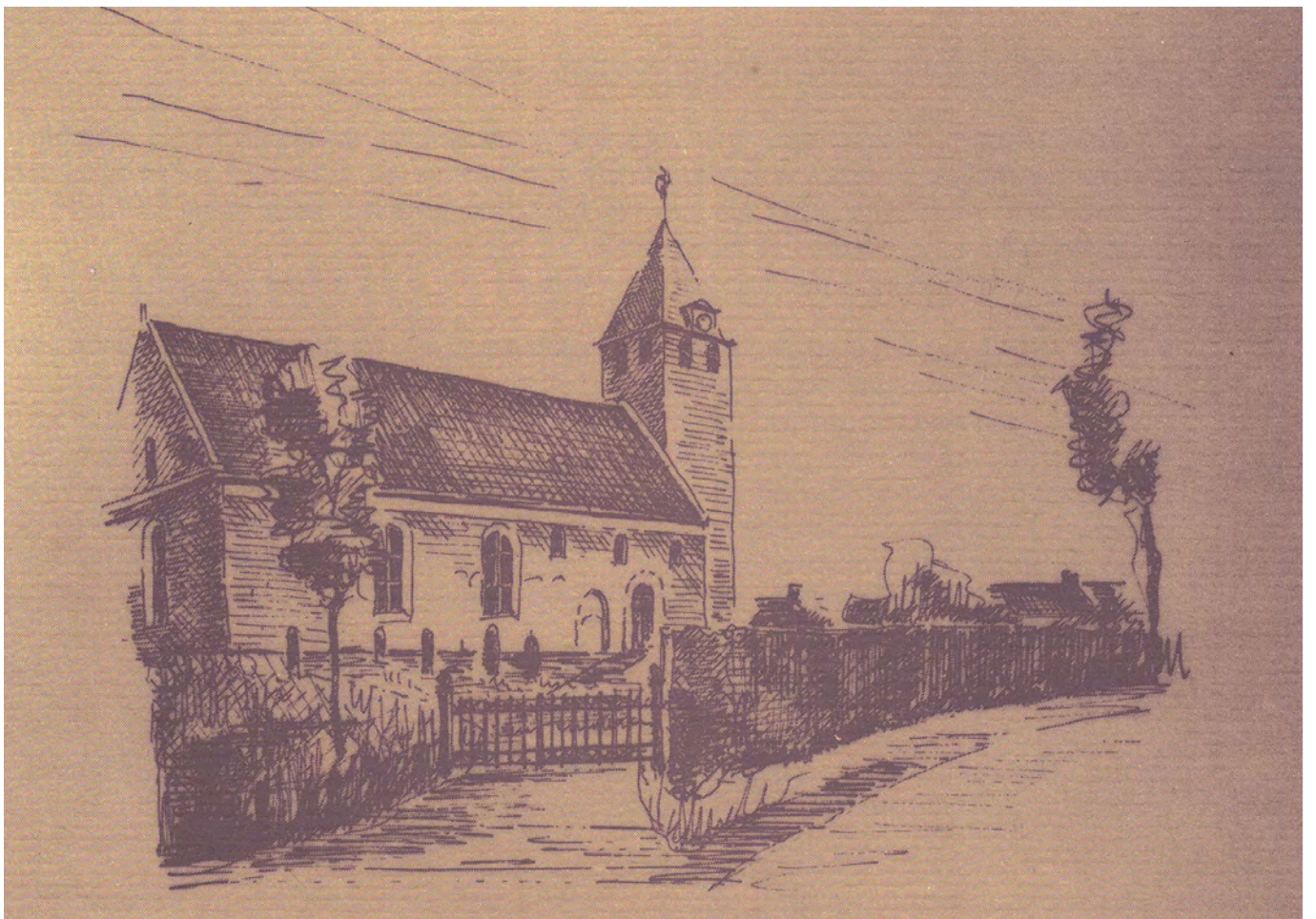

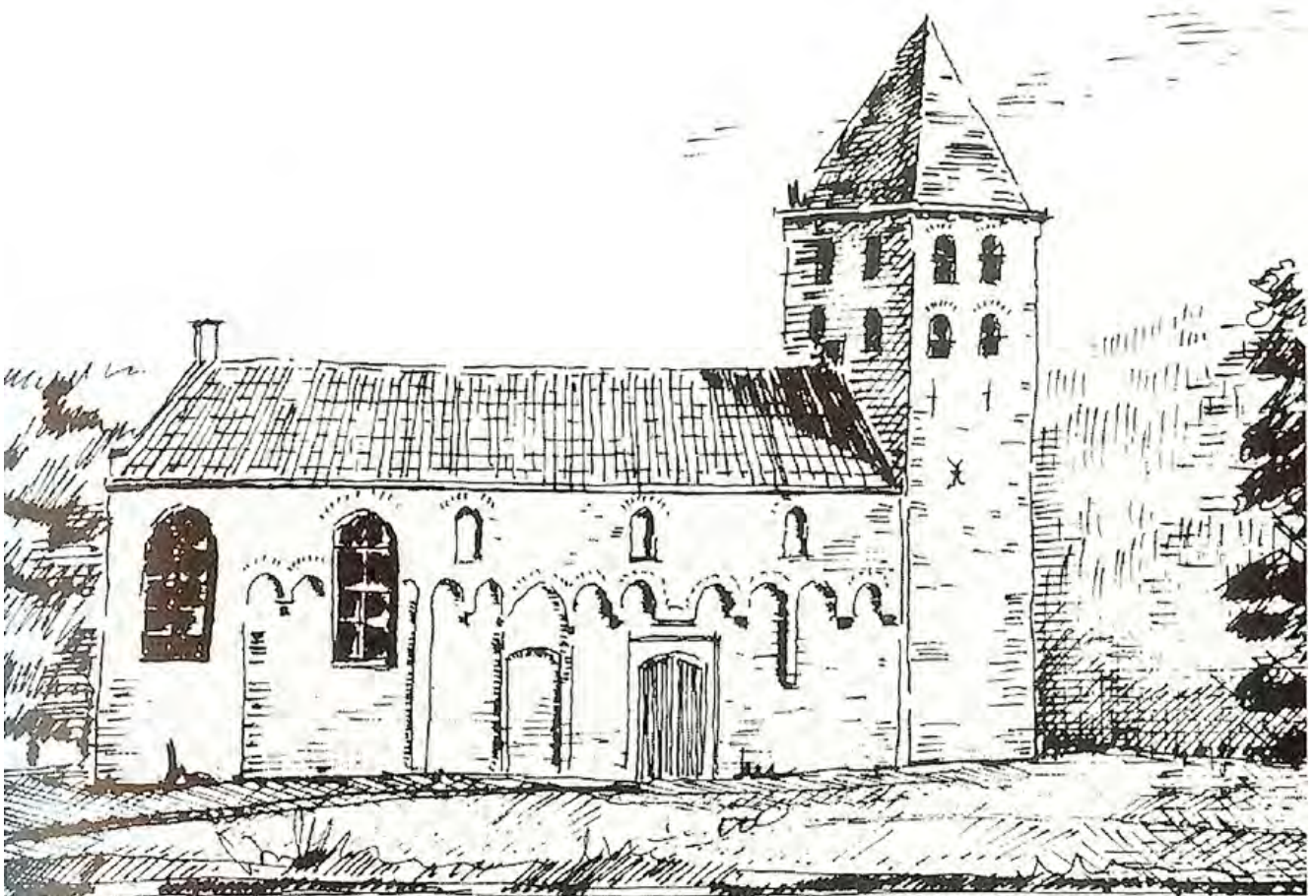
Onbekend

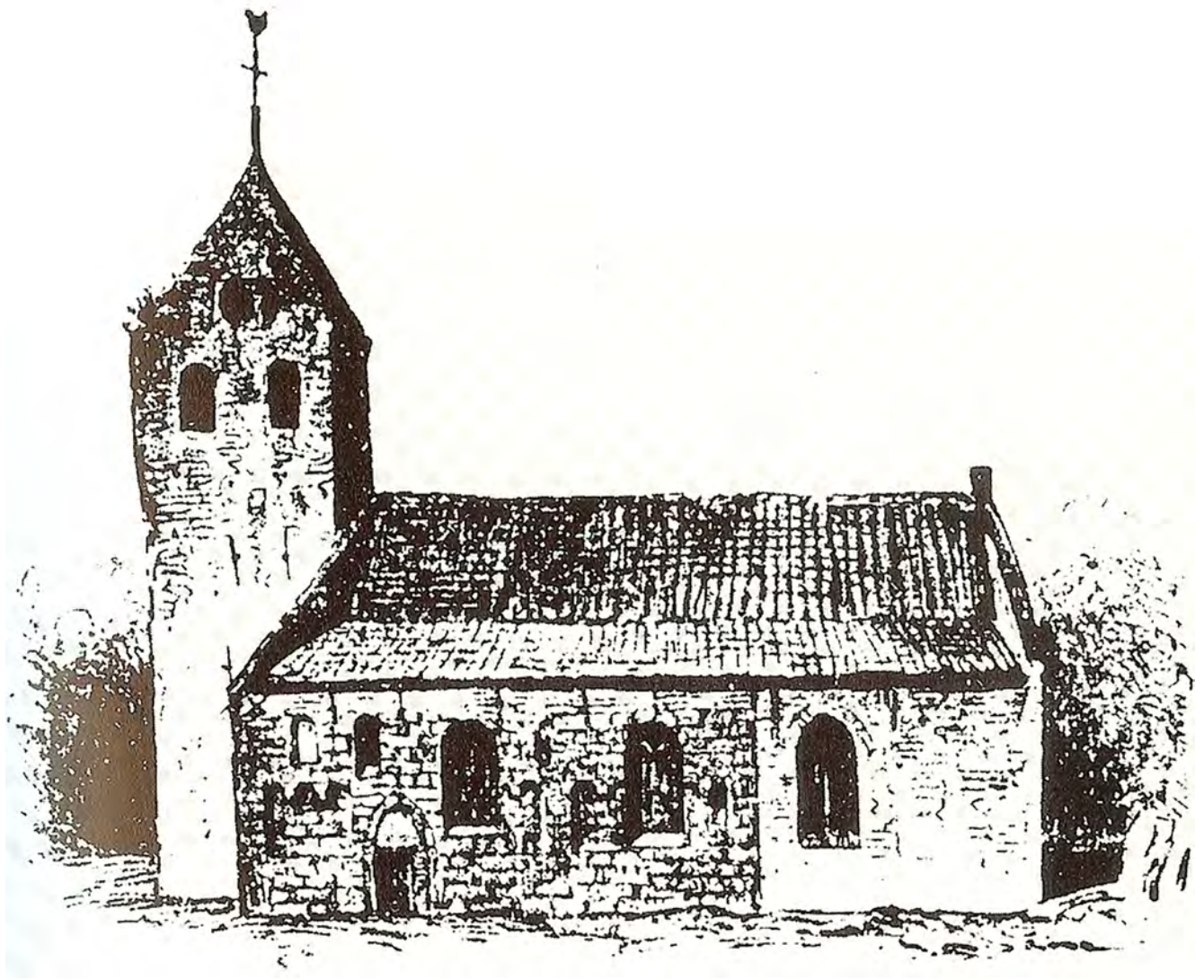

Oldgeze in Smallegertant 1713

Colofon

Dit boek is uitsluitend bedoeld voor persoonlijk gebruik en/of educatieve en informatieve doeleinden. Het mag niet worden gebruikt voor commerciële doeleinden of winstbejag.

Bronnen

Geraadpleegde literatuur

- **Agentschap VVV:** Aldegea Oudega bezienswaardigheden, feiten en wetenswaardigheden
- **De Laatste Eer:** De Laatste Eer Oudega Sm. 1913 – 2013
- **Dorpskranten van Oudega:** Verschenen tussen 1978 tot heden
- **Geschiedenis van Smallingerland:** dr. J.J. Spahr van der Hoek eindredacteur & P. van Schaik redacteur
- **Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega:** R. Kijlstra, arch. b.n.a.; Februari 1980
- **Martin, H:** Vroeg-middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders in Nederland, Drukkerij Laverman N.V.; Drachten 1957
- **Protestantse Stichting Sint-Agathatsjerke:** Geschiedenis van de Sint-Agathatsjerke Oudega Sm.
- **Smellingera-land 1:** Proeve van een *geakinde* van de gemeente Smallingerland, uitgegeven ter gelegenheid van het driehonderdjarig bestaan van Drachten 1641-1941
- **Stichting Commissie Oudega 900 - 1990:** Geschiedenis van Oudega Smallingerland samengesteld door Kl.J. Bekkema; B.J. Friso en M.D. Sibma
- **Stichting Hattum de Vries:** Reis langs een aantal Monumenten van Oudega Smallingerland
- **Veer, Geert van der:** Familie Van Haersma & Van Haersma de With, 2001
- **Veer, Geert van der:** De Van Haersma's van Groot Haersmastate, 2017

Geraadpleegde websites

- [Corpus Roemeling](#) Basisbestanden Patroonheiligen en priesters in de middeleeuwse parochies in Friesland
- [Delpher](#) Historische kranten, boeken, tijdschriften uit bibliotheken, musea en andere erfgoedinstellingen
- [Digibron](#) Digitale schatkamer van christelijk Nederland
- [Dominees.nl](#) Verkade's Dominees Memories
- [Klokken Wiki](#) Informatieplatform over de klokkencultuur in Nederland
- [Oudega](#) Website van Feike Wijma in het kader van zijn opleiding tot leraar Aardrijkskunde
- [Reliwiki](#) Overzicht religieus erfgoed
- [Rijksmonumenten in Oudega](#) Wikipedia overzicht
- [Stichting Hattum de Vries](#) Cultuur historische vereniging van Oudega
- [Stichting Smelne's Erfskip](#) Stichting voor behoud van monumentale panden en cultureel erfgoed in Smallingerland
- [Walmar.nl](#) Overzicht van memorabilia o.a. grafzerken en rouwborden in Sint-Agathatsjerke

Disclaimer Copyright©

- Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die onjuist is of onvolledig is opgenomen, aanvaardt de auteur geen aansprakelijkheid voor enigerlei directe of indirecte schade, van welke aard dan ook, die voortvloeit uit- of in enig opzicht verband houdt met het gebruik van de inhoud.
- Daar waar in de tekst gebruik wordt gemaakt van links naar websites, aanvaardt de auteur geen aansprakelijkheid voor de inhoud van die websites.
- Voor eventuele verbeteringen en aanvullingen van de opgenomen gegevens of beeldmateriaal houdt de auteur zich aanbevolen.
- De informatie in deze uitgave kan zonder voorafgaande waarschuwing of kennisgeving worden gewijzigd in een volgende uitgave.
- De vermelde informatie is te goeder trouw geheel of gedeeltelijk overgenomen of ontleend aan de onder *Bronnen* vermelde websites, artikelen en boeken etc.
- Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.
- Wanneer beeldmateriaal wordt getoond waarvan u mederechthebbende bent en voor dit gebruik geen toestemming geeft wordt u verzocht dit te melden bij de auteur. Indien aangetoond, zal het beeldmateriaal of tekst direct wordt verwijderd en aangepast in een volgende uitgave.

Foto verantwoording

Het geplaatste beeldmateriaal is afkomstig van de auteur zelf of te goeder trouw overgenomen uit de onder *Bronnen* vermelde websites, geraadpleegde artikelen uit boeken, dorpskranten et cetera. De auteur heeft zijn uiterste best gedaan om bronnen en rechthebbenden van het beeldmateriaal of tekst, anders dan van hemzelf, te benoemen.

Wanneer desondanks beeldmateriaal of tekst wordt getoond waarvan u mederechthebbende bent en voor dit gebruik geen toestemming voor publicatie geeft wordt u verzocht dit te melden bij de auteur. Indien aangetoond, zal het beeldmateriaal of tekst direct wordt verwijderd en aangepast in een volgende uitgave.

Foto laatste pagina: drone Casper & Martien Tolboom, augustus 2020.

Realisatie & Samenstelling

© zaterdag 27 februari 2026

Titel Sint-Agathatsjerke yn Aldegea

Uitgever Eigen beheer @MeintMakke

Auteur Meindert de Boer

Meindert de Boer

Buorren 29 9216 WB Oudega (Smallingerland)

e-mail: meindertdeboer@live.nl

